

Sünnet'e İttibâ Konusunda Farklı Eğilimler

Ali ÇELİK*

GİRİŞ

H.z. Muhammed (s.a.v), yüce Allah'ın, insanlara, hidâyet ve kurtuluş yolunu göstermek, onlara rehberlik etmek, ilâhî buyrukları tebliğ edip beyan etmek üzere, aralarından seçip gönderdiği peygamberler silsilesinin son halkasıdır. O bir peygamber olarak aldığı ilâhî mesajı tebliğ etmiş, pratiğini göstermiş ve içinde yaşadığı toplumu, yirmiüç yıllık kısa bir zaman dilimi içinde dalâletten hidâyete çıkarmıştır. "*Saâdet asrı*" ismiyle tarihe damgasını vurmuş olan bu zaman diliminin önemi büyüktür. Tarihin hiçbir döneminde de bu önemini yitirmemiştir. Zira bu zaman dilimi, hemen bütün İslâmî bilimlerin inceleme alanlarının referans kaynağını teşkil etmiş; ele alınan konuların örnekleri, hep bu dönem içinde, H.z. Peygamber ve O'nun hayatında aranmıştır. Bu yüzdendir ki, O'nun Sünnet'i, dinin soyut inanç ve hukuk esasları biçiminde algılanmasını engelleyip, ona pratiklik kazandırmış, dinin gerçek boyutunda canlı bir işlev üstlenmiştir.

İlâhî mesajın (vahyin), yaşanan hayat haline gelmesindeki değişim sürecini anlamak için, başvurduğumuz ilk malzeme, H.z. Peygamber'in söz ve fiilleridir. Takrir buyurmaları da buna dahildir. Teknik tabiriyle *hadis ve sünnet*'tir.¹ Her ne kadar bir çok yerde *sünnet, hadis*'ten farklı mânâda kullanılmışsa da, hadis münekkitleri bunların delâlet bakımından müsâvî olduklarını veya -en azından- birbirine yakın olduğunu anlamaktadırlar.² En yalın ifâdesiyle H.z. Peygamber'in söz ve fiillerinin, sözlü rivâyetleri *hadis*; uygulanagelen söz ve fiilleri ise, *sünnet* 'tir. Bu iki terim, gerek ihbârî (bil-

gilendirme), gerekse hüküm bildirme nitelikli olsun, H.z. Peygamber'in Kur'an ayetlerini tebliğ ve beyân etmedeki üslûbunu ifade etmektedir. Biz bu makâlemizde Kur'an'da ümmete "*en güzel örnek*"³(=Üsve-i hasene) olarak sunulan H.z. Peygamberin, Sünnet'ine ittibâ'nun ne anlama geldiğini ve ittibâ konusunda görülen farklı eğilimleri tesbit etmeye ve değerlendirmeye çalışacağız.

Konunun önemi:

H.z. Peygamber'in içinde yaşadığı toplum, yâni sahâbe nesli, O'nun bir Peygamber olduğunun bilincindeydi. Bu sebepten O'nun yaşayış biçimini görerek, tebliğ ettiği Kur'an ahkâmını ve örnek yaşayışını öğrenmeye; görüp öğrendiklerini güçleri yettiğince uygulamaya gayret etmişlerdir⁴. Rasûlullah'tan duyduğu her şeyi yazma gayreti içinde olan Abdullah bin Amr (65/684)'a: H.z. Peygamber'in rızâ halinde de gazab halinde de konuştuğu hatırlatılarak uyarılması üzerine, onun, bunu Rasûlullah'a sorma gereği duyması⁵; H.z. Ömer(23/643)'in, Avâlide oturan komşusu Benû Ümeyye İbn Zeyd ile dönüşümlü olarak, nöbetleşe H.z. Peygamber'in huzuruna gelip, o gün görüp öğrendiklerini birbirlerine anlatmaları⁶; Ebû Hüreyre(58/677)'nin karın tokluğuna Rasûlullah'ın yanından hiç ayrılmadığını belirtmesi⁷; Enes bin Mâlik(91-92/79-710)'in, on yıl boyunca H.z. Peygamber'e hizmet etme şerefine nâil olarak O'nun pek çok sırlarına vâkıf olması⁸ gibi, gerek Suffe ashâbı arasında, gerekse diğer sahâbilerden pek

* Yrd. Doç. Dr., Osman Gazi Üniv. İlahiyât Fak.

1. Bu iki terim hakkındaki anlam farklılıkları için bkz. Nuredden İtur, *Menhecû'n-Nakd fi Ulûmi'l-Hadis*, Dâru'l-fikir,s.19-22; Koçyiğit, Talat, *Hadis İstılahları*, Ankara, 1985,s.120-121; Uğur,M., *Ansiklopedik Hadis terimleri Sözlüğü*, Ankara,1992,109-110

2. Subhi es-Sâlih, *Ulûmu'l-Hadis ve Mustalahuhu*, yirincinci baskı, Beyrut,1996,s. 9 (Trc. M.Y.Kandemir, Ankara,1973,s.6)

3. Ahzâb, 33/21

4. Muhammed Accac el Hatib., *es-Sünnetü Kable't-Tedvîn*, Dâru'l-Fikir. Beyrut, 1401/1981 (Beşinci baskı),s.83

5. *Ebû Dâvud*, Sünnet ,10, ha.4659; *Dârinî*, Mukaddime, 43 ; *Müsned*, V,437,439

6. *Buhârî*, İlim, 28

7. *Buhârî*, İlim,42

8. İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*,1328, Beyrut, I,70; İbn Abdilberr, *el-İstâb fi Mla'rifeti'l-Ashâb*, (el-İsâbe kenarında), I,70-71

çoğunun bu gayretleri, Sünnet'i öğrenme çabalarının en belirgin örneğini teşkil etmektedir.

Ancak geçen zaman içinde, İslâm dünyasının hızla genişlemesi, farklı kültürlerle sahip uşurların İslâm toplumuna dahil olması, pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu sorunların belki de en önemlisi, *sosyolojik* sorunlardır. Yani, İslam toplumu, çok uluslu, çok kültür-lü bir yapıda ve dinamik hayat içersinde, zamanın getirdiği bir takım değişimler karşısında, "*saadet asrı*" 'nın güzelliklerini yaşayamamanın ızdırabını çekmeye başlamış; tarih içinde, zaman zaman ortaya çıkan ihyâ gayretleri⁹ gibi, mevcut ortamın dışında farklı-radikal yorumlarla, bu önemli sosyal hâdisenin çözümünü, yine Kur'an ve Sünnet'te aramıştır. Ortaya çıkan problemlerini, bu iki temel kaynağı tekrar tekrar yorumlayarak çözmeye çalışmıştır.

Sünnet'e ittibâ etmenin temel esprisi, "*İslâm'ın aktüelitesinin devamlılığı*"nı sağlamaktır. Yani, Hz.Peygamber'in getirdiği dinin, her devirde, O'nun tebliğ edip açıkladığı, uygulayıp gösterdiği şekliyle, doğru anlaşılıp yorumlanarak yaşanmasını temin etmektedir. İşte asıl önemli olan bu noktadır: Hz.Peygamber'e âit bir Sünnet'in önce iyi anlaşılması, sonra da ona ittibâ edilmesi gelmektedir. İttibâ, gerçekten anlamamanın bir ifâde ediliş biçimi, bir tezâhürüdür. Nasıl anlaşılırsa, uygulamaya konulması yani ittibâ edilmesi de, o anlayış yönünde olacaktır. Anlama ve uygulama(=ittibâ) birbiriyle içiçe, biri diğerrinin sonucu olan iki kavramdır.

Kur'an-ı Kerim'de bir çok âyette, Hz. Peygamber'e İttibâ(=uyuma)'nın gerekliliğinden bahsedilmektedir.¹⁰ Fakat bu âyetlerin hiç birinde, Hz. Peygamber'e ittibâ ve itâat etmenin *keyfiyetinden* söz edilmemektedir. İlgili âyetlerin, çok muhtasar ve mücmel mânâlar ihtivâ etmesi; bizlere intikal eden rivâyetlerde Hz.Peygamber'in Sünneti'nin pek çoğunun, sâdece şeklinin zikredilmesi, o Sünnetle, Hz.Peygamber'in bundan kasdının ne olduğu, hangi şartlarda, hangi sıfatla (imâmet, kazâ, ta'lim vb.) ve niçin yaptığı gibi, zaman, mekan, sebep, bağlam, yerellik yahut genellik gibi özelliklerin zikredilmeyişi; Peygamber'e ittibâ ve itâat etmenin, gerek sınırını tayin etme, gerekse keyfiyetini belirleme konusunda, farklı yorumlara neden olmuştur.

Şüphesiz Hz.Peygamber, Kur'an'da : "*Muhakkak sizin*

için Allah'ın Rasûlünde pek güzel bir örnek vardır"¹¹ âyetiyle mü'minlere, kendisine uyup itâat etmeleri gereken bir '*model*' insan olarak sunulmuştur. Her mü'min de, imânının bir gereği olarak Hz.Peygamber'in tebliğ edip bizzat uyguladığı Kur'an'a ve onun fiilî yorumu demek olan Sünnet'ine ittibâ etmenin heyecânı içindedir. Ancak, "*Sünnet'e ittibâ etmenin keyfiyeti*" konusu, dâima zihinlerde bir problem olmuş, anlaşıldığı biçimde de pratiğe yansımıştır:

Problem olarak algılanan husus, Sünnet'e ittibânın niteliğiyle ilgilidir. Yani, Sünnet'e ittibâ, uyulması ve itâati istenilen bir Sünnet'in, tesbit edilen sudûr şeklinin, aynen Hz.Peygamber'in *vaptığı gibi vappmak* ve o konuda O'na benzemeye çalışmak mıdır, yoksa, o sünnetin sudûr ettiği bağlamı dikkate alarak *kasdedilen maksadın* tahakkuk etmesine mi çalışmaktır? Diğer bir ifâdeyle, her hangi bir Sünnet verisine ittibâ, *sevgi ve duygu* boyutunun ön plana çıkarak, birebir -aynen- yapmaya çalışmak mıdır, yoksa ittibânın keyfiyetini belirleyecek olan o Sünnet verisini değerlendirecek, tefekkür boyutuna, o Sünnet'in yorumlanmasına mı ihtiyaç vardır?

Daha sahâbe asrından başlayarak İslâm tarihi boyunca zihinleri meşgul eden bu problem, dâima gündemdeki yerini korumuş, bir takım farklı anlama ve uygulama biçimlerinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Muhtevâ olarak çok geniş ve bir o kadar da derinliğe sahip olan bu konuyu, bir makale boyutları içinde incelemeye çalışacağız.

Konuya girmeden önce, Sünnet'e ittibâ ne anlama gelmektedir? genel hatlarıyla açıklayalım.

I- SÜNNET'E İTTİBÂ

"Sünnet'e ittibâ" tabiri, bize, kısaca : "*Hz. Peygamber'in emir ve tavsiyelerini, O'nun yaşayış şeklini, örnek alıp uygulamaya çalışmak*" mânâsını hatırlatır. Kur'an-ı Kerim'de pek çok âyette Hz.Peygamber'e ittibâ'dan¹², O'na itâat edilmesinden¹³ ve O'nun örnek alınmasından¹⁴ bahsedilmektedir. *Allah'ı sevmenin, ancak Peygambere tâbi olmaktan geçtiği*¹⁵ özellikle vurgulanmıştır. Sünnet'in ne olduğu konusunda (yani, Sünnet'in târifi konusunda Hadisçilerin, Fıkıhçıların, Usûl âlimlerinin, Kelamcıların farklı Sünnet târiflerini kasdediyoruz), İslâm âlimleri arasında görülen ihtilâfın benzeri, Hz.Peygamber'e âidiyeti ispatlanmış (yani sübûtu kesinleşmiş) bir Sünnet'e, nasıl ittibâ edileceği konusunda da

9. İbn Teymiyye (728/1327); Şâtübî, (790/1388); Şah Veliyullah ed-Dehlevî (1176/1762); Cemâlüddin Efgani(1314/1897), Muhammed Abdüh(1322/1905) vb.

10. Al-i İmran, 3/ 132, 172; Nisâ, 4/ 13, 59, 60; Mâide, 5/ 92; Araf, 7/ 157; Enfâl , 8/ 1,20 ,24, 27, 46; Tevbe, 9/ 3, 71, 94, 99, 105, 120; Nur, 24/ 51, 52, 54, 56; Ahzab, 33/ 21, 36

11. Ahzab,33/21

12. Nur, 24/ 51; Nuh, 71/ 3

13. Nisâ, 4/ 13, 80; Tegâbun, 64/ 12; Muhammed, 47 /33

14. Ahzab, 33/ 21

15. Âli İmran, 3/ 31-32

yaşanmıştır. İttibâ konusundaki bu ihtilafa geçmeden önce, onun lügat ve ıstılah olarak taşıdığı mânâları, Kur'an ve hadislerde kullanılış biçimleri üzerinde durulmuştur.

A- Lügatta İttibâ:

"İttibâ" kelimesi, lügatta (t-b-'a) fiil kökünden alınmış olup, (ifti'âl) babından masdardır. İttibâ kelimesi, sülâsî fiil kökü ile aynı mânâları taşımakta olup: "*Birine uymak, onun yaptığı gibi yapmak; bir kimsenin izinden gitmek, bir şeyi kendisine gerekli kılmak, boyun eğmek, taklid etmek, katılmak(=luhûk)*"¹⁶ mânâlarına gelmektedir.

Bu durumda "ittibâ" hem sözde hem de fiilde gerçekleşmektedir. Nitekim Kur'an'daki "*Sana Rabbinden indirilene ittibâ et!*"¹⁷; "*Sözü dinlerler ve en güzeline tâbi olurlar*"¹⁸ meâlindeki âyetler, sözde ittibâyâ işaret etmektedirler. Pek çok âyette de fiilde ittibâ istenmektedir. Şu âyet, bunlardan biridir: "*Ey Muhammed, de ki : Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin, günahlarınızı bağışlasın...*"¹⁹

"İttibâ" kelimesinin lügat mânâsı dikkate alındığında, "*itâat*", "*iktidâ*", "*imtisâl*", "*inkıyâd*" ve "*'tisâm*" kelimeleriyle aralarında küçük nüanslar olsa da, çok kere birbirinin yerine kullanılabilecek yakınlıkta, müterâdif mânâlar taşıdığı görülmektedir. Zikredilen bu kelimelerin mânâları karşılaştırıldığı zaman, bu anlam benzerlikleri çok açık olarak görülecektir. Meselâ, "*itâat*" kelimesi, "boyun eğmek, emredilen şeyi yapmak, isteyerek yapmak"²⁰, mânâsına gelirken; "*iktidâ*" kelimesi, "bir adama uymak, onun yaptığı gibi yapmak, yolundan gitmek"²¹; "*imtisâl*" kelimesi, "bir şeyin sûretine girmek, yolundan gitmek, itaat etmek"²²; ve "*inkıyâd*" kelimesi de, "boyun eğmek, mutî olmak, uymak, teslim

olmak"²³; "*'tisâm*" kelimesi ise, "bir şeye yapışmak, sarılmak ve daha çok tehlikeye düşmemek için bir şeye sıkı sıkıya bağlanmak" mânâsına gelmektedir.²⁴ Hemen hepsinde de ortak mânâ: *uymak, boyun eğip itaat etmek* olup, "ittibâ" kelimesiyle eş anlamlıdır.

Kur'an-ı Kerim'de (t-b-'a) fiil kökü, türemiş şekilleriyle birlikte ile birlikte 175 yerde geçmektedir. Bunlardan sülâsî kalıbı (te-be-'a / yetbeu / tebe'an) formunun değişik zamirlerle birlikte kullanılışı, dokuz yerde geçerken; kelimenin (etbe'a) babındaki kullanılışı onbeş yerde; (İttebe'a / yettebiu / İttibâan) formunun türemiş halleriyle kullanılışı 135 yerde geçmektedir; geri kalanı ise, gerek isim (ism-i fâil, ism-i mefûl gibi), gerekse masdar ve diğer kullanılış biçimleri olarak geçmektedir.²⁵

Kelime, hangi fiil veya isim formunda olursa olsun, Kur'an'daki kullanılış alanı nötr durumda olup, lügat mânâsındaki taşıdığı anlamlar, kelimenin kullanılış yeri ve formuna göre farklı şekillerde kullanılmıştır. Bunların bir kısmı emir, bir kısmı nehiy şeklinde görülmektedir. Meselâ, "*Bizi anmasını kendisine unutturduğumuz ve işinde aşırı giderek hevâsına uyan kimseye uyma !*"²⁶; "*Ayetlerimizi yalanlayanların ve âhirete inanmayanların heveslerine uyma...*"²⁷; "*Rabbinden sana vahyedilene uyu !*"²⁸ Kelimenin kullanılış alanı itibariyle nötr durumda olduğuna işaret eden âyetlerden bazıları : "*Allah'ın rızasına uyan...*"²⁹ ; "*İbrâhim'in dinine uyan...*"³⁰ ; "*hevâsına uyan...*"³¹; "*hidâyete uyan...*"³²; "*Şeytana uyan...*"³³; "*Şeytanın söylediklerine uyan...*"³⁴; "*Firavun'un emrine uyan...*"³⁵; "*bâtıla uyan...*"³⁶; "*Rasûle uyan...*"³⁷; "*şehvetlerine uyan...*"³⁸; "*müfsitlerin yoluna uyan...*"³⁹; "*vahyedilene uyan...*"⁴⁰; "*gönderilen nura uyan...*"⁴¹

16. İsmâil bin Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh*, (Thk. Ahmed Abdülgâfûr Attâr), Beyrut, 1404/1984, III, 1189-1190; İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed bin Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sadr, Lübnan, tsz. VIII,27 vd.; Âsım Efendi, *Kâmus*, III,196-199; İbn Fâris, *Makâyisu'l-Luğa*, I,362-363; Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'an*, İstanbul, 1986, (offset), s. 95-96; Ebu'l-Bekâ, Eyyub bin Mûsa el-Huseynî, *Külliyâtu Ebi'l-Bekâ*, s. 35
17. En'âm,6/106
18. Zümer, 39/18
19. Âli İmran,3/31
20. Râğıb el-İsfehânî, *A.g.e.*, 461; İbn Manzûr, *A.g.e.*, VIII,240-241; İbn Fâris, *A.g.e.*, II,120; İsmâil bin Abbâd, (thk. Muhammed Hasen el-Yâsîn), Beyrut,1414/1994, *el-Muhît fi'l-Luğa*, II,120; *Külliyâtu Ebi'l-Bekâ*,s. 583
21. İbn Manzûr, *A.g.e.*, XV,171; Ebu Bekir er-Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, s. 451; (İbrâhim Mustafa, Ahmed Hasan Zeyyât, Hamîd Abdulkadir, Muhammed Ali Neccar), *el-Mu'cemu'l-Vasît*, İstanbul,1984 (offset), s.720
22. İbn Manzûr, *A.g.e.*,XI,611; Ebu Bekir er-Râzî; *A.g.e.*,529

23. İbn Manzûr, *A.g.e.*, III, 370 Cevherî, *A.g.e.*, I,446; Külliyyâtu Ebi'l-Bekâ, s. 724
24. İbn Manzûr, *A.g.e.*, XII,403-406; el-Cevherî, *A.g.e.*, II,1466 ; İbn Fâris, *A.g.e.*, IV,331
25. (t-b-'a) kelimesi ve müştakkâtı için bkz. Abdülbâki,M:Fuad, *el-Mu'cemu'l-Müfrehes li Elfâzi'l-Kur'an*, (t-b-'a) mad.
26. Kehf,18/ 28
27. En'âm,6/ 150
28. En'âm, 6/ 106
29. Ali İmran, 3/ 162
30. Nisa, 4/ 125
31. Araf, 7/ 176
32. Taha, 20/ 47
33. Nisa, 4/ 83
34. Bakara, 2/ 102
35. Hüd, 11/ 97
36. Muhammed, 47/3
37. Ali İmran, 3/ 53
38. Meryem, 19/ 59
39. Araf,7/ 142
40. Araf, 7/ 203
41. Araf, 7/ 157

Görüldüğü gibi, kelimenin Kur'andaki kullanış biçimleri, lügat mânâlarını muhafaza etmektedir. *Allah'ın rızasına uymak, Rasûlün emrine uymak, günde-rilen nura uymak, hidâyete uymak gibi müsbet ittibâ; şeytana uymak, firavun'un emirlerine uymak, zâlimlerin sözlerine uymak, hevâ ve hevese uymak...* gibi *menfi ittibâ* diyebileceğimiz, ittibâ çeşitleri arasında herhangi bir ayırım yapılmadan kelime nötr olarak kullanılmıştır.

Hadislerdeki kullanış biçimlerinde de, (İttibâ) kelimesi ve fiil kökünden türemiş şekillerinin, kelimenin lügat mânâsında taşıdığı anlamlar aynen korunmuştur. Hadislerdeki kullanış biçimlerine birkaç örnek verelim:

Ebû Said el-Hudrî'den rivâyet edilmiştir :Peygamber (s.a.v) "Bir cenâze gördüğünüz zaman hemen ayağa kalkınız. Cenâzenin *ardından giden* kimse ise, cenâze konuluncaya kadar oturmasın" buyurmuştur.⁴²

Ebû Berze el-Eslemî şöyle dedi: "Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: Ey kalplerine iman girmedikleri halde diliyle iman edenler topluluğu, müslümanları çekiştirip gıybet etmeyiniz, gizli sırlarını *araştırmayın*. Zira kim müslümanların gizli sırlarını *araştırırsa* Allah da onların gizli sırlarını *araştırır*. Allah kimin gizli sırlarını *araştırırsa* evinin içinde rezil eder."⁴³

Ümmü Seleme şöyle dedi:

Rasûlullah (s.a.v), Ebû Seleme'nin (ölümünü müteâkip) yanına girdi, onun gözü açık halde idi. Gözünü kapattuktan sonra:

"-Muhakkak ki ruh kabzedildiği vakit, göz onu *arkasından takip eder*" buyurdu.⁴⁴

Cerir bin Abdillah'tan rivâyet edilmiştir : Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "Her kim bir hayır çığın açar ve bu çığırda kendisine *uyulursa*, kendi sevâbı ile birlikte kendisine *uyanların* -sevaplarından hiçbir şey eksilmeksizin-sevapları kadar sevap alacaktır. Her kim bir kötü çığır açar ve bu çığırda kendisine *uyulursa* kendi günahı ile birlikte kendisine *uyanların* -günahlarından hiçbir şey eksilmeksizin- günahları kadar günah alacaktır."⁴⁵

B-Istilahta ittibâ:

Gerek Kur'an ayetlerinde gerekse hadislerde "t-b-a" fiil kökünün, türevleriyle birlikte kullanış biçimleri incelendiği zaman, lügavî yönden içerdiği anlamları muhafaza etmekle birlikte, özellikle "ittibâ" formunun ihtivâ ettiği: "Bağlanmak ve itaat etmek" mânâları daha

çok öne çıkmakta⁴⁶ ve kelimenin istilâhî mânâsını oluşturmada temel mânâ olarak görülmektedir. Kelimenin muhtevâsındaki *müsbet* ve *menfi ittibâ*, istilâh mânâsında da korunmuş olmakla, "ya insanın irâdesini müsbet yönde kullanarak Allah'a ve O'nun yoluna tâbî olması ya da bir takım olumsuz âmillerin etkisinde kalarak bâtil bir yola girmesi demektir."⁴⁷ İttibâ'da hüccet ve delil vardır.

Bir de *taklid, teessî ve teşebbüh* kelimeleri vardır ki, istilâh yönünden ittibâ kelimesiyle sıkça karıştırılan ifâdelerdir. Fakat dikkatle incelenip, karşılaştırıldığında aralarında önemli farkların olduğu görülmektedir.

Taklid : Lügate "bir kimsenin boynuna gerdanlık takmak"⁴⁸ mânâsındadır. Istilahta taklid:

عبارة عن قبول قول الغير بلا حجة ولا دليل

Bir sözü herhangi bir hüccet ve delil olmasızın kabul etmektir⁴⁹. Başka bir tarif ile : Bir insanın başka bir zâta söylediği sözde, veya yaptığı işde hakkiyetine mutekid olup delile bakmaksızın tâbî olmaktır. Sanki bu insan, o zatın sözünü veya işini kendi boynuna bir gerdanlık vaperak takmıştır.⁵⁰ Allah'ın emirlerine uymak ise, Hak Teâlâya tâtadır, taklid değildir. Nebî (s.a v)'in sözlerini kabul etmek, icmâyı kabul etmek taklid değildir.⁵¹

İbn Abdilberr(463/) , Mâlikî fukahâsından Ebû Abdillah bin Huveyz Mindâd el-Basrî el-Mâlikî'nin şöyle dediğini nakleder :

"Şeriatte taklidin mânâsı, söyleyeni için herhangi bir delil olmayan söze rücû etmektir. Şeriatte bu yasaklanmıştır. İttibâ ise, kendisi için bir delilin sabit olduğu şeydir."⁵² Yine, aynı fakihin bir başka yerde şöyle dediğini nakleder : "Delil, her kimin sözüne uymayı sana gerekli kıldı ise, sen ona ittibâ etmişsin demektir. İttibâ dinde câiz, taklid dinde câiz değildir."⁵³

Prof. Dr. Hüseyin Atay, bir yazısında "Taklid" ve "İttibâ" terimlerini tartışarak aralarındaki farkı şöyle ortaya koymaktadır :

"Taklid'de bilgili olmamak şart koşulmuş olup, kimi taklid edecekse onun dediğini veya yaptığını irâdesiz ve

46.bkz. M.F.Abdülbâki, *el-Mu'cemu'l-Müfehres*; Wensinck, *Concordance*

47.Demirci, Muhsin., "Kur'an'da İttibâ Kavramı", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1996, sayı: 3, s.151-186,

48. Ebû Bekir er-Râzî, *A.g.e.*,s.471

49. eş-Şerî Ali bin Muhammed el Cürçânî, *et-Ta'rîfüt*, s.64 ; Gazâlî, *A.g.e.*, II,387 ; İbn Hazm, *A.g.e.*,I,41; İbn Kayyım el-Cevziyye, *A.g.e.*, II,117; eş-Şevkânî,*A.g.e.*, s.265

50. Bilmen,Ö.N., *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, istanbul, 1985, I,245;

51. İbn Hazm, *A.g.e.*, göst. yer. ; *Külliyâtü Ebi'l-Bekâ*, s.305

52. Ebû Amr Yûsuf bin Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlmi ve Fadlîhi*.

(Thk. Ebu'l-Eşbâl ez-Züheyri,Dâru İbn el-Cevzî, 1414/1994, II,993

53. İbn Abdilberr, *A.g.e.*, göst. yer.

42. *Buhârî*, Cenâiz, 48 ; *Ebû Dâvud*, Cenâiz, 41; *Tirmizî*, Cenâiz, 35, 51; *Nesâî*, Cenâiz, 44,45,54; *Müsned*, II,2,3,16; III,48,51

43. *Ebû Dâvud*, Edeb,38 ; *Müsned*, IV,421,424

44. *Müslim*, Cenâiz,7 ; *İbn Mâce*, Cenâiz, 6

45. *Tirmizî*, İlim,15

şuursuz olarak aynen demek ve yapmaktır.

İttibâ etmek ve tâbî olmakta irâde vardır. İnsan bilmediği şeyi bilenden sorar, öğrenir ve sonra isterse uyar istemezse uymaz. Ama taklid'de kimi taklid ediyor-sa onun sözünden dışarı çıkamaz. İttibâ etmek ve tâbî olmakta istediği kimseye sorar. Sorduğu kimse onun zihnini ve düşüncesini, anlayışını hesaba katmak zorundadır. Meselesini anlayacağı gibi, ona anlatacaktır. İşte bu bilgidir.⁵⁴ Taklid ile olumlu anlamdaki (müsbet) ittibâyı birbirinden ayırmak için, Ebu'l-Ferec İbn Cevzî şunu söyler: "Sözün kendisi ile söyleyeni birbirinden ayırmaktır". Ona göre, önemli olan sözün kendisidir. Ve Hz. Ali'nin şu sözünü. *إن الحق لا يعرف بالرجال ! عرف الحق تعرف أئمة*.

"Hak, kişilerle bilinmez. Sen hakkı öğren, ehlini tanırsın" örnek verir.⁵⁵

Gerek Usûlü fıkıh, gerekse Kelâm âlimleri arasında Özellikle Usûl kitaplarının *Ef'âlû'r-Rasûl*⁵⁶ ile *İctihad ve taklîd*⁵⁷ bölümlerinde, mukallid'in durumu tartışma konusu olmuş, lehte ve aleyhte deliller ileri sürülmüştür.

Teessî : Hz.Peygamber'in yaptığı, yaptığı sebeple ve yaptığı maksatla O'nun gibi yapmaktır.⁵⁸ Teessî de örnek alma, model olarak kabul etmek söz konusudur. Hz.Peygamber'in, Kur'an'da müminlere örnek olarak tanıtılması sırasında da "Andolsun, Rasûlüllah'ta sizin için en güzel bir örnek(=üsvetün hasenetün) vardır"⁵⁹ buyurularak, bu ifâde yani "Üsve" kullanılmıştır. Örnek alınması için de, işlenen fiilin kastının ne olduğu bilinmesi gerekmektedir.⁶⁰

Teessî kelimesinin ifâde ettiği mânâda, *ittibâ* kelimesine göre daha fazla bir derinlik vardır. Burada işlenen fiile uymak için, o konuda sadece zâhirî bilgiye sahibi olmak yetmemektedir. Niçin ve nedeninin de bilinmesi gerekmektedir. (bu konu üzerinde ileride tekrar durulacaktır).

Teşebbüh: Lugatte, "Kendisini başkasına benzetmek" demektir⁶¹. Teşbih ise, "Bir şeyi bazı sıfatları konusunda bir şeye benzetmek" anlamındadır⁶². Burada teşebbühten kastımız, kelimenin lügat mânâsında da ifâde edilen "başkasına aynen benzetmektir. Konumuz ittibâyile de Hz.Peygamber'in sübût bulmuş Sünnet'ine zâhirî ve şeklî olarak benzemeye çalışmayı kastediyoruz. Yoksa Fıkıh'ta kullanıldığı mânâda, bir terim haline gelmiş teşebbüh'ten söz etmiyoruz.⁶³

Bu bilgilere göre, *İttibâ* kelimesi, şemsiye bir kavram olup genel mânâ ihtivâ etmektedir. Eğer ittibâ, uyulan fiilin neden ve niçinleri araştırılıp, niyet ve maksat tesbit edilerek, hem dış şekil korunmak, hem de muhtevâdaki sebep ve niyet tesbit edilmek suretiyle gerçekleşirse, bu teessî olur. Eğer fiili işlemeyi gerektirecek hiçbir delil olmaksızın sadece tesbit edilen şekil uygulanmaya çalışılırsa, bu durumda taklid olur. Eğer delil aranır, ancak bununla tesbit edilen delil gereği, fiilin sadece şekli esas alınıp nedeni ve niyeti dikkate alınmazsa bu, teşebbüh olur. İslâm tarihi boyunca ittibâ eğilimleri arasında, bütün bunları görmek mümkündür.

II- SÜNNET'E İTTİBÂ EĞİLİMLERİ

Sünnet'e ittibâ konusundaki farklı eğilimler, Sünnet'in anlaşılış biçimiyle doğrudan ilgilidir. Yukarıda da ifâde edildiği gibi, ittibâ, anlayışın yansıması, pratize edilmesidir. '*Sünnet'in anlaşılış biçimi*' ile kastedtiğimiz, Sünnet kavramından ne anlaşıldığının belirlenmesidir. Bu tür tartışmalar, daha çok Sünnet'in *norm* haline geldiği, bunun sonucu olarak da bağlayıcılık durumunun gündemdeki yerini aldığı zamandan ittibâren kendini hissettirmeye başlamıştır.

61.Cevherî, A.g.e., II,1633 ; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XIX, 51; *el-Mu'cemu'l-Vasit*, (I-II), Kahraman yay., İstanbul, 1984,s.471

62. İbn Hazm, A.g.e., I,48

63. Bir müslümanın, müslüman olmayanlara benzemesi mânâsına alan teşebbüh, iki grupta incelenmektedir: Birincisi, şiar sayılan, yani ibadetle ilgili noktalarda teşebbüh ki, bu noktalarda teşebbüh zâhiren küfrü gerektirir. İkincisi, şiar sayılmayan noktalarda teşebbüh ki, bunun da teşebbüh maksadıyla olması halinde -fisk ve isâet olduğunda ittifak vardır. Şiar olan noktalarda, önceden başkalarının şiar olduğu bilindiği sürece teşebbüh yasağının devam edeceği, şiar olmayan hususlarda ise, teşebbühün her an değişebileceği söylenebilir.(Münâvî, *Feyzu'l-Kadir*, VI,104-105; Aliyyu'l-Kârî, *Mirkâtu'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih* (Thk. Sıdkî Muhammed Cemil Attâr) VIII,155; Beşer, Faruk, *Fıkıh Penceresinden Sosyal Hayatımız*, İstanbul,1993, II,87-88)

54.Abdulvahhab Hallâf, *İlmu Usûli'l-Fıkıh* (Trc. Atay,H., "*İslam Hukuk Felsefesi*", Ankara, 1985, eserin baş tarafına yazdığı Giriş, s..80)

55.Cemâlüddin Ebu'l-Ferec İbnü'l-Ebul Ferec Abdurrahman İbnul Cezzi, *Telbîsu İbîs*, 1409/1989 Beyrut,s.74

56. Ebü Muhammed Ali bin Ahmed Said bin Hazm ez-Zâhirî, *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, IV, 458-475; Seyfuddin Ebu'l-Hasen Ali bin Ali bin Muhammed el-Âmidî, *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, I, 147-163; Makdisî, *el-Muhakkak min ilmî'l-Usûl fi mâ yeteallaku bi Ef'âlî'r-Rasûl* (Thk. Ahmet e-Kuveytî), Dârü'l-Kütübî'l-Eseriyye, Zerkâ, 1989,113 vd.; Karâfî, Şihâbüddin Ahmed bin İdris, *el-Furûk*, (I-IV), Dârü'l-Mâriفة, Beyrut, ts. I,205-209; Şah Veliyyullah ed-Dehlevî, *Huccetullah'il-Bâliğa*, (I-II), (Thk. Muhammed Şerif Sukkar), Dârü İhyâi'l-Ulûm, Beyrut, 1990, I,371-373; Muhammed Süleyman el-Aşkâr, *Ef'âlû'r-Rasûl ve Delâletühâ ale'l-Ahkâm*, I-II, Beyrut, 1988; Abdülğani Abdülhalık, *Hucciyyitü's-Sünne*, el-Ma'hadü âlemi'l-İslâmî, A.B.D, 1413/1993.

57. Bkz. Gazâlî, *el-Mustasfâ min İlmî'l-Usûl*, II,387 vd ; İbn Abdilberr A.g.e. II,975 vd ; Ali bin Muhammed eş-Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl üâ Tahkîki'l-Hakka min İlmî'l-Usûl*, s.265-272 ; İbn Kayyim. Şemsuddin Ebü Abdillâh Muhammed bin Ebi Bekir el-Cevziyye. *İ'lâmu'l-Muvakkûn an Rabbi'l-Âlemin* (I-IV), (Thk. M.M. Abdülhamid) . Mısır, Bulak, 1310, II,117

58. Ebu'l-Huseyn el-Basrî, A.g.e., I,343

59. Ahzâb,33/21

60. Gazâlî, A.g.e.,II,217

Sahâbe arasında bu konuda görülen farklılıkları "eğilim" olarak nitelemek pek isâbetli olmaz. Ancak, görülen bir kısım rivâyetleri, daha sonra oluşacak olan ekollerin ilk oluşum alanlarıyla yakından ilgili olduğu da muhakkaktır. Gerek İslâm coğrafyasının fazla genişlememiş olması, gerekse sosyal şartların pek fazla değişmemesi sebebiyledir ki, sahâbe arasında Sünnet'e ittibâ konusu, bir problem olarak ortaya çıkmış değildir. Sahâbe, Hz.Peygamber'i gören, O'nun ta'lim ve terbiyesinden geçen, vahyin nüzûlüne şahit olan insanlar olmaları hasebiyle, O'ndan ne duymuşlar ve ne yaptığını görmüşler ise, buna göre amel etmeye çalışıyorlardı. Hz.Peygamber'in kendileri için bir Rasûl, bir Nebî olduğunun da şuurunda idiler. Bu idrak, onları, Hz.Peygamber'den sâdır olan Sünnet'in, çok kere neden ve niçinini sorma gereği duymadan ittibâyâ sevk ediyordu. Bundan dolayıdır ki pek çok sahâbî, Hz.Peygamber'in bir sünnetinin emir mi, *tavsîve* mi; vüçûb yahut *nedb* mi ifâde ediyor, yoksa *kerâhet* mi? gibi ayrıntılara girmeden, yerine getirmeye çalışıyorlardı. Ve bu uygulamaları, tamamen kendi müşâhede ettikleri ve işitip anladıkları istikâmette oluyordu. Onun için, bir sahâbî, Hz.Peygamber'in her hangi bir konudaki sözlerini, kendisi için vüçûb ifâde eden bir emir gibi telakkî ediyor, - meselâ, Ebû Zer (r.a.)'ın ihtiyaç fazlası malın *kenz* olacağı kanaatine sahip olarak⁶⁴ bu konuda gösterdiği hassasiyet gibi, - öyle amel etmeye çalışıyordu. Başka bir sahâbî ise, daha farklı düşünerek aynı hassasiyeti gösteremeyebiliyordu. O sahâbî, "*ben Rasûlullah'ı böyle yaparken gördüm*", "*ben O'nu şöyle söylerken işittim*" diyerek kendi müşâhede ve o yöndeki ictihâdıyla amel ettiğini ifâde ediyordu. Sahâbe arasındaki bu şekil farklı tutum ve davranışlar, hiçbir zaman da problem konusu olmuyordu.

Kısaca sahâbe, Hz.Peygamber'den sâdır olan bir sünneti müşâhede ederken de, daha sonra o müşâhede ettiği sünneti uygularken de aynı hassasiyet içindeydiler. İşlenen bir ibâdetin fikhî durumu ise, yanlış anlaşılmalara meydan vermemek için ya bizzat Hz.Peygamber tarafından açıklanıyor, meselâ: Aşûre orucunun⁶⁵, bütün yıl oruc tutmanın (dehr orucunun)⁶⁶, yevm-i şek'te tutulan orucun⁶⁷, keler etini yemenin⁶⁸, içinde soğan sarımsak bulunan yemeği yemenin⁶⁹ hükmü gibi, - ya da kendisine sorulan suallere cevap sadedinde açıklanıyordu. Meselâ: Bir adam Hz.Peygamber'e: "Hangi müslümanlık daha

hayırlıdır?" diye sormuş, Hz. Peygamber de: "Yemek yedirmen, tanıdığın tanımadığın herkese selam vermendir" buyurmuştur.⁷⁰

Bütün bunlar gösteriyor ki, sahâbe dönemindeki Sünnet'e ittibâ konusunda çok belirgin bir eğilimden bahsetmek imkansızdır. Görülen farklılıklar ise(zâhirî yaklaşım, fikhî yaklaşım, lafzî yaklaşım, parçacı yaklaşım vb.), tamamen hayatın tabii seyri içinde sahâbînin Hz.Peygamberle ilgili kişisel müşâhede ve o yöndeki ictihâdıyla ilgilidir. Tabiki bu farklılıklarda, duygu, sevgi ve hikmetini arama ve tefekkür boyutu da etkili olmaktadır.

Hz.Peygamber'in vefatını müteâkip Hulefâi Râşidin ve onu takip eden dönemlerdeki hızlı fetih hareketleri sonucu, İslâm coğrafyasının hızla genişlemesi⁷¹, pek çok farklı kültürlerin İslâm'la tanışması, İslam dünyasında sahâbe döneminin homojen yapısını etkilemiş, yeni yeni problemler ortaya çıkmaya, daha önce problem olmayan konular, problem olmaya başlamıştır. Ortaya çıkan problemlere Kur'an ve Sünnet perspektifinden bakarak çözüm aranırken, Sahâbe arasında görülen, tamamen hayatın tabii seyri içinde, kendi müşâhede ve ictihatları sonucu uyguladıkları farklı Sünnet uygulamaları, değişen sosyolojik şartlar çerçevesinde yorumlanmaya tâbî tutulmuştur. Bu farklılıkların ma'kul ve müsbet gerekçeleri araştırılmaya başlanmıştır.

Artık, Sünnet, hayatın tabii seyri içinde ortaya konmuş, bağlayıcılığı konusu (Hz.Peygamber'in bizzat hükmünü belirttiği sünnetleri hariç) pek fazla netleşmemiş, bir uygulama biçimi olmanın ötesinde, bir *norm* olma özelliğine sahip olmaya başlamış, bir otorite kazanmış; İslâm'ın ikinci temel kaynağı ve Kur'anın mufassal yorumu olarak incelenmektedir. İşte bu bağlamda inceleme konusunun öznesini, Hz.Peygamber'den sâdır olan bir Sünnet 'in, sahâbe tarafından algılanış ve uygulama biçimi ve bunun neden ve niçin öyle olduğunu tesbit etmek, teşkil etmektedir.

Küçük bir zümrenin Sünnet'e uymanın gerekliliği konusundaki çekinceli (ya da inkarcı) yaklaşımının dışında, bütün İslâm âlimleri ve ekolleri, Sünnet'e ittibâ etmenin gerekliliği konusunda ittifak halindedirler. Aralarında görülen nüanslar ise, ele aldıkları Sünnet/Hadis verilerinin özel durumları ya da anlama konusundaki metodoloji farkından kaynaklanmaktadır.

64. *Buhârî*, Zekat, 4; *Müslim*, Zekat, 34

65. *Buhârî*, Savm, 69; *Müslim*, Sıyam, 126

66. *Buhârî*, Savm, 55

67. *Buhârî*, Savm, 11; *Müslim*, Sıyam, 21

68. *Müsned*, 1, 326

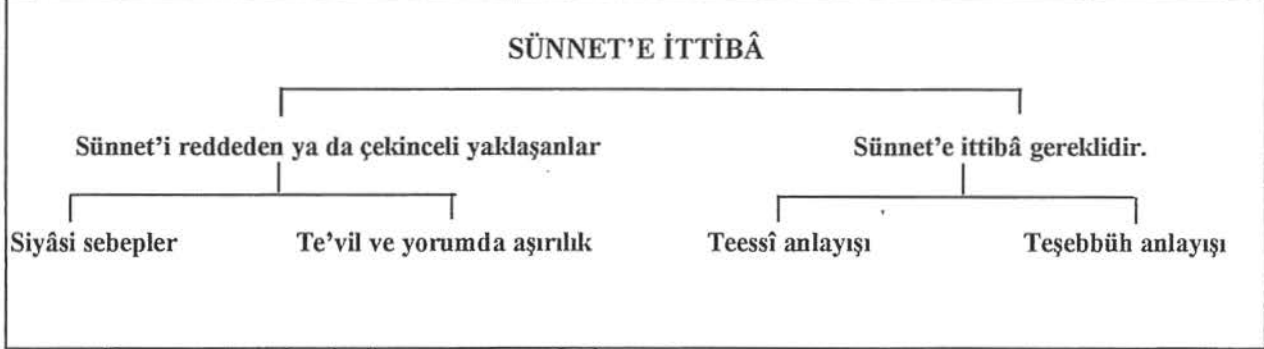
69. *Müslim*, Eşribe, 170-171; *Tirmizî*, Et'ime, 13

70. *Buhârî*, İman, 6

71. Şöyle ki: Hicri (17/638). Yıl içinde Suriye, Filistin ve Ürdün fethedilmiş; (20/641). yılda Mısır; (21/642). yılda Fars (Iran) ülkesi; (22/643). yılda Azerbeycan; (27/648). yılda Kuzey Afrika fethedilir. (56/675). yılda müslmanlar orta asya içlerinde fetihten fetihe koşarken, (93/711-12). Yılda Endülüs fethedilir.

Konuya bu perspektiften baktığımız zaman, tarih içindeki Sünnet'e ittibâ etme(=uyuma) çabalarının genel şemasını şu şekilde yapabiliriz:

tutma düşüncesinin bir tezâhürü olarak *sevgi ve duygu* ön plandadır. Ya da derinliğine bir anlama faaliyeti sonucu, onunla kastedilen amaç gözetilmek suretiyle, niçin,

A- SÜNNET'E İTTİBÂ GEREKLİDİR DİYENLER:

Ehl-i Kur'an ekolü müstesnâ⁷², İslâm ümmeti Sünnete ittibâ konusunda icmâ etmiştir. Prensip olarak "*Kur'an ve Sünnet İslâm'ın iki temel kaynağı olup, bir bütünlük arz etmektedirler. Sünnet, Kur'an'ın mücmel'ini tafsîl, mutlak'ını takyid, umum'unu tahsis ederek onu beyan etmektedir.*" görüşünde ittifak halindedirler. Bu sebepten, Sünnet'e ittibâ gereklidir. Ancak ittibâ etmenin anlamı ve keyfiyeti konusunda ihtilaf olmuştur.

Sünnet'e ittibâ etmenin anlaşılması konusundaki ihtilaf, şu temel iki soruda toplanmaktadır: "Sünnet'e ittibâ etme" ifâdesiyle anlaşılın nedir? Sünnet'e ittibâ nasıl olacaktır?

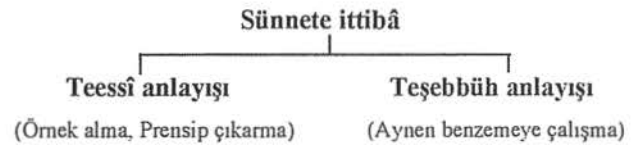
"Sünnet'e ittibâ etme" ifâdesindeki izaha muhtaç anahtar terim, '*ittibâ*' kelimesidir. Kelimenin yukarıda, gerek lügat, gerekse ıstılah mânâları üzerinde durulmuş; kelimeyle anlam beraberliğine sahip müterâdif kelimeler hakkında bilgi verilmiştir.

Hız. Peygamber döneminden günümüze kadar gelen çizgideki *ittibâ* anlayışlarına baktığımız zaman, *ittibâ* kelimesinin algılanmasında, bazı anlam kaymaları olduğu ve bu yöndeki bir anlayışa uygun '*ittibâ*' uygulamalarına gidildiği görülmektedir. Bu anlam kaymaları kısaca şöyledir:

'İttibâ' ile ya, Hız. Peygamber'in uyguladığı tutum ve davranış biçiminin hiçbir anlama faaliyetine gidilme-yerek, sadece lafzın zâhirî mânâsı ve sünnetin şekli esas alınması anlaşılmalı, Hız. Peygamber'den sâdir olduğu şekle uyulmaya, ona birebir benzemeye çalışılmıştır. Buna *teşebbüh anlayışı* diyoruz. Bu anlayışta, Hız. Peygamber'i dâima hatırlama ve O'nun hâtırasını canlı

niyetle ve hangi gâyeye yönelik olarak yapıldığı tesbit edilip, yani makâsıd araştırılarak o davranış biçiminin öyle uygulama cihetine gidilmesi gerektiği anlaşılmalı ve öyle yapılmıştır. Buna da *teessî anlayışı* diyoruz. Bu anlayışta da, çoğu zaman (özellikle teabbudî konularla, keyfiyeti gerek Kur'an' ayetleriyle gerekse Hız. peygamber'in uygulamasıyla bizzat gösterilmiş bir kısım muâmelâta taalluk eden konularla), Hız. Peygamber'in uyguladığı tutum ve davranışın şekli muhafaza edilmekle birlikte, o sünnetin niçin, hangi gâyeye yönelik olarak yapıldığı düşüncesinin hâkim olduğu görülmektedir. Bu anlayışta da *tefekür ve yorumun* esas alınarak ittibâ edildiğini anlıyoruz. Yalnız burada şunu özellikle belirtmek istiyorum:

Her iki anlayışın örneklerini sahâbe uygulamalarında da görmekteyiz. Ne var ki Sahâbe uygulamaları, hayatın tabii seyri içinde yapılmış, tamamen kendi müşâhedelerinin fiiliyata geçmesinden ibâret iken, daha sonraki dönemlerde bu uygulama örnekleri, ölçü ittihaz edilerek, bir anlamda anlayış ekolleri oluşmuştur. Bu iki farklı anlayış biçimini birbirinden kesin çizgilerle ayırmak oldukça zordur. Birbirlerine tedâhül halinde, içiçe bir durum arz etmektedir. Ancak bizim bu tasnifimiz, tezâhür eden ittibâ örneklerindeki genel durumu tesbitten ibârettir.

Şimdi bu farklı anlayış biçimlerini tahlil edelim.

1- Teessî Anlayışı:

Mâhiyeti :

Teessî (E-s-v) fiil kökünden alınmış olup, "tefe'ul" babından masdardır. Kelimenin fiil kökü (*Esâ-Ye'sû-Esven, Esen*), "*yarıyı veya hastayı tedâvî etmek,*

72. Yukarıda ifade edildiği gibi Ehlul-Kur'an ekolü, Sünnet konusunda ileri sürdükleri görüşleri sebebiyle, Sünnet'in alanını o derece daraltmışlar ki, bir anlamda Sünnet'i dolaylı olarak inkar etmişlerdir.

aralarını düzeltmek, eşit kılmak, tâziyede baş sağlığı dilemek, tesellî etmek, kederini gidermek, birini diğerine örnek, nümüne kılmak" mânâlarına gelmektedir. (Teessâ bihi) : "Birini örnek edinip uymak" mânâsını taşımaktadır. Bunun için (el-Ûsâve) tabiblik; (el-Âsî/ çoğulu: Ûsât ve İsâ'): "tabib, cerrah" mânâsına; Kur'an'da, Hz.Peygamber mü'minlere örnek olarak sunulurken, O'nun hakkında kullanılan kelime, (Ûsve) : "örnek kişi, örnek, uyulan, gamlıyı tesellî eden sevgili" mânâlarına gelmektedir.⁷³

Usûl âlimleri, "Teessî"yi, kelimenin fiil kökündeki "ıslah etmek, tedâvî etmek, tesellî etmek" mânâlarını da dikkate alarak, Hz.Peygamber'i örnek almanın nasıl olması gerektiğini, O'nu örnek alıp ittibâ ederken nelere dikkat etmek gerekir ki, onunla tesellî bulunup gönül rahatlığına kavuşulsun, ittibâ etmenin huzuruna erilsin, mânâlarını ifâde edecek genişlikte tarif etmişlerdir. Bu tariflerden bazıları şöyledir:

el-Âmidî (631/1233) şöyle der :

أما التمسى بالغير عند يكون في التمسى بالترك. أما التمسى في التمسى في أن تفعل
مثل فعله على وجهه من أجل فعله...

"Başkasını teessîye (örnek almaya) gelince, o bazen fiilde bazen de terkte olur. Fiilde teessî, (Örnek alınan kişinin) fiilinin benzerini, onun işlemesi sebebiyle ve işlediği şekliyle senin de yapmandır."⁷⁴

Daha sonra tarifte geçen bazı terimleri ise şöyle açıklar :

"(مثل فعله = Onun fiilinin benzeri) dedik, çünkü,

sûretin farklı olması halinde teessî olmaz. Oturmak, kalkmak gibi. (Yani örnek alınan kişi oturuyorsa, ona uyan da oturması, kalkıyorsa, uyanın da kalkması gerekir. Onun fiilinin benzerini yapmak)

(على وجهه = Onun işlediği şekliyle) dedik, onun mânâsı, işlenen bu fiilin niyet ve garazındaki ortaklıktır. (yani o fiili işleyen de , daha sonra onu örnek alan (teessî) da aynı niyette ortaklardır), çünkü biri vâcib olarak diğeri vâcib olmayarak işlenen iki fiilin farklılık göstermesi durumunda, şekilde birlik olsa da (niyet ve garaz farklı olduğu için) teessî olmaz.

(من أجل فعله = Onun işlemesi sebebiyle) dedik.

73. İbn Manzûr, *A.g.e.*, XIV,34-36; İbn Fâris, *A.g.e.*, III,105-106; ez-Zebîdî, *A.g.e.*, XIX,156-157; İbn Abbâd, *el-Muhîr fi'l-Lügâ*, VIII,419-420; *Külliyâtu Ebi'l-Bekâ*, s.114-115; es-Semînu'l-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn fi Ulûmi'l-Kütâbi'l-Meknûn*, (Thk. Ahmed Muhammed Harrât), 1414/1993 Dâru'l-Kalem, Dimaşk, IX,108

74. Âmidî, *el-İtkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, s.147

Çünkü, sıfat ve sûrette iki şahsın fiili ittifak etse, halbuki birinin o fiili işleme sebebi, diğerinin onu işlemiş olması değildir, -meselâ öğle namazını kılmak için cemaatin bir araya gelmesi, yahut Allah'ın emrine uyarak Ramazan orucunu tutma konusunda insanların hepsinin aynı şeyleri yapması gibi - buna, insanların bazısı, bazısını teessî ediyor(örnek alıyor) denilmez. Şayet fiilin işlenmesi, husûsî bir zamanda ve mekanda vukû bulmuşsa, ancak, onunla(yani o zaman ve mekânla) ibâdetin tahsis edildiğine dair bir delilin delâlet etmesi hali müstesna, o fiil için mütâbaat ve teessîden söz edilmez. O fiilin tekrar etmiş olması veya takrar etmemesi durumu değiştirmez. Haccın Arafat'la, namazların vakitlerle, orucun Ramazan ayının girmesiyle tahsis edilmesi gibi.

Terkte teessî ise, iki şahıstan birinin, terkettiği şeyi, terkettiği surette terkettiği şekil üzere ve onun terkettiğinden dolayı terketmesidir.⁷⁵

Benzer açıklamaları *Ebû Hüseyin Basrî* (436/1044) de yapmaktadır:

أما التمسى بما تشبه من فقد يكون في فعله وتركه وأما التمسى به في الفعل فهو أن تفعل صورة ما فعل على الوجه الذي فعل لأجل أنه فعل والتمسى به في التمسى وهو أن تترك مثل ما ترك على الوجه الذي ترك لأجل أنه ترك

"Hz.Peygamber'e teessîye gelince, o, bazen O'nun fiilinde bazen de terkinde olur. O'na fiilde teessî, *yaptığını, yaptığı sebeple ve yaptığı maksatla onun gibi yapmamızdır*. O'na terkte teessîye gelince, *terkettiği şeyi, terkettiği sebeple ve terkettiği maksattan dolayı O'nun terkettiği gibi terketmemizdir*."

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere "teessî, yani Hz. Peygamber'i örnek alma, O'nun ya fiillerinde ya da terklerinde olur. Fiillerinde örnek alma, O'nun yaptığı, yaptığı şekil üzere ve O'nun yapmasından dolayı yapmamızdır. O'nu terklerinde örnek alma ise, O'nun terkettiğini, terkettiği surette, terkettiği şekil üzere O'nun terkenden dolayı terketmemizdir."⁷⁶

İttibâ kavramının genişliğine karşı, teessî'de, derinlik vardır. Zira İttibâ'da mücerred tabi olmak söz konusudur. Hem sözde hem de fiilde-terkte olur. Oysa teessîde, örnek alınarak, model kabul edilerek, prensip çıkararak uymak söz konusu olup fiil ve terkte olur.

2)-Teşebbüh Anlayışı:

75. Âmidî, *A.g.e.*, göst yer. ; Basrî . *A.g.e.*, I,343

76. Basrî, *A.g.e.*, göst yer.; Âmidî, *A.g.e.*, I,245-246 ; krş. Erul,B., Sahabenin Sünnet Anlayışı, Diy.Vakf. Yayınları, Ankara, 1999,s.170

Mâhiyeti⁷⁷ :

"Teşebbüh" kelimesi, (Ş-b-h) fiil kökünden türemiş, (tefe'ül) kalıbında mastardır. "*Kendisini başkasına benzetmek, onun gibi olmak, sûretine girmek*"⁷⁸ mânâsına gelir. İbn Fâris (295/), "*Makâyisu'l-Lağa*" 'da "(Ş-b-h) fiil kökünün, iki şeyin şekil ve sıfat olarak birbirine benzeşmesi ve şekline girmesine delâlet eder." der. Fiil kökünün türevleri arasında olan "eş-Şebüh" kelimesini, fukaha : "*O bir sıfattır ki, kendisinde asıl ve fûrû iştirak ettiği zaman, hükümde de iştirak vâcib olur*"⁷⁹ diye tarif etmişler, Kelamcılar ise, "*İki şeyin kendisinde iştirak ettiği şeydir ki, o iki şey aynı (misil) olur*", şeklinde anlamışlardır. Görüldüğü gibi benzeşme zâhirdedir. Nitekim lügatlardaki: Gerek, "*Teşebbehe bi kezâ*" ifâdesinin, gerekse "*Şebbehehu iyâhu, ve bihi teşbihan*" ifâdesinin: "*messelehû*" şeklinde açıklanması, yani timsalleşme, (benzediği şeyin) misâline (sûretine) girme anlamını taşımasından, bu kelimenin, zâhiri benzerliğe işaret ettiği anlaşılmaktadır. Zaten "Ş-b-h" fiil kökünün bütün türevlerinde, bu benzeme-benzeşme temel mânâsı bulunmaktadır. Mesela, "*İştibâh*" kelimesinde "*iltibas*" mânâsı vardır, yani "karıştırmak" demektir. Bunun anlamı şudur: Birbirlerine o kadar benziyorlar ki, aralarındaki bu benzerlik karşılığa sebep oluyor.

Kelimenin sözlükteki bu mânâlarındaki temel anlam, "benzeşme"dir. İbn Fâris'in ifâdesiyle "*iki şeyin, şekil ve sıfat olarak birbirine benzemesi ve şekline girmesi*" 'dir.

H.z.Peygamber'in Sünnet'ine ittibâ etmede teşebbüh anlayışı belirgin bir temâyül olarak görünmektedir. Tamamen duygu ve sevginin esas alındığı bu anlayışa göre, "H.z.Peygamber'e karşı duyulan sonsuz aşk ve sevginin tezâhürü olarak, O'nun hâtırasını yaşamak ve yaşatmak ile Sünnet'e ittibâ eşdeğer kabul edilmiştir."⁸⁰ Bunun için bilinmesi gereken husus: H.z.Peygamber'in ittibâ edilen sünnetinin şeklinin, bütün unsurlarıyla bilinmesidir. Sahâbe için bu mümkündür, çünkü onlar, bizzat H.z.Peygamberi görmüşler, O'nun pek çok Sünnet'ine şahit olmuşlardır. Onlar, Rasûlullah'tan sâdir olan bütün söz ve uygulamalara önem veriyorlar, her nerede ve ne zaman olursa olsun , O'nun beyanlarını dinelemeye ve öğrenmeye çalışıyorlardı. Sahâbenin tümüne has olan bu hassâsiyet, bazı sahâbiler için daha da ileri safhaya varmış, O'ndan gördüğü her şeyi aynen uygulamaya çalışmışlardır.

77. Bazı araştırmacılar, buna zâhiri(lafzî ve şekli) yaklaşım da diyorlar. (bkz. Bünyâmin Erul, *A.g.e.*,s.153-196

78. Muhammed Murtezâ el-Huseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus*,(Thk.İbrâhim et-Terzî) ,1392/1972, XIX,51; Mütercim Âsım Efendî, *Kâmus*, III,375

79. Ebu'l-Huseyn bin Fâris bin Zekeriyâ, *Mu'cemu Makâyisi'l-Lağa*, (Thk. Abdüssellâm Muhammed Hârun, Dâru'l-Cil) ,Beyrut, III,243

80. Görmez.M., *A.g.e.*, s.48

3)-Sünnet'e İttibâ'da Teessî ve Teşebbüh Anlayışlarının Temeli :

Kısaca arzettiğimiz bu eğilimlere, temel teşkil eden hareket noktalarına gelince onları da şöyle tesbit etmemiz mümkündür:

a-) Teşebbühü esas alan anlayışa göre şekil önemlidir, çünkü Sünnet, bu şekil üzere sâbit olmuştur.. *Bu anlayışın hareket noktası, hiçbir ayırım yapmaksızın, H.z.Peygamber'in Sünnet'inin tamamının vahy kaynaklı olduğu düşüncesidir.*⁸¹ Buna göre, "mâdem ki bu Sünnet, H.z. Peygamber'den sâdir olmuştur, öyleyse işlenmelidir".

b-) Sünnet'in aynen nakdedildiği şekilde değil de, onun H.z.Peygamber'den sudûr ediş sebebi, gâyesi ve hedefi gibi durumları da dikkate alarak, işlenen Sünnet'le kastedilen mânânın ne olduğunu tesbit edip, o amacın tahakkuk etmesini sağlayacak prensipler ve evrensel normlar çıkarıp onları uygulamak şeklindeki *teessî*'yi esas alan anlayışa göre, önemli olan, Sünnet'in vürûd şeklinden ziyâde, onun arka planı olup, niçin ve neden öyle olduğunun tesbiti düşüncesidir. *Bu anlayışın hareket noktası ise, Sünnet'in tamamının vahy kaynaklı olmayıp, bir kısım Sünnetlerin, H.z.Peygamber'in beşer olması hasebiyle kendi ichtidâ ve uygulamaları olduğu*⁸², bu sebepten, doğrudan risâletle ilgili olmayan Sünnet'lerin de bulunabileceğinden Sünnet'in hangilerinin risâletle ilgili, hangilerinin risâletle ilgili değil, tesbitinin, sudûr ediş bağlamının ve gâyesinin belirlenmesi gerekir, şeklindeki düşüncedir.

Tabii ki bu sınıflandırma, '*şunlar şöyle, bunlar da böyle*', şeklinde, kesin çizgilerle belirlenmiş değildir. Mutlaka birbiriyle tedâhül halindedir. Ancak, genel hatlarıyla bakıldığında zaman, böyle farklı eğilimlerin ortaya çıktığı görülmektedir.

Gerçek şu ki, Sünnet'e ittibâ konusunda, problem olarak algıladığımız her iki mesele de. (ister teşebbühü isterse teessîyi esas alalım), mü'minlerin, H.z.Peygamber'den, gerek beşer olarak, gerekse Rasûl ve Nebî olarak sâdir olan fiiller karşısındaki tavırlarının ne olduğu veya ne olması gerektiği ile ilgilidir.

81. Şâfiî, *er-Risâle*, (Thk.A.Muhammed Şâkir),Mısır,1358/1940,s.92-93; İbn Hıbban, *el-İhsân fi Takribi Sahîh-i İbn Hıbban* (bi tertibi Ali bin Belbân el-Fârisî), Beyrut,1988, I,189; İbn Hazm, *el-İtkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, Beyrut,1405/1985I,95-96; Kırbasoğlu, H., *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara,1993 (birinci baskı),s.253-280; *Süret Ansiklopedisi* (H.z.Muhammed (s.a.v)), Editör : Afzalurrahman, İstanbul,1990),II,543-546

82. Abdu'l-Azîm ez-Zerkânî, *el-Menheli'l-Hadis*, (I-II),Şibra matb. Kahire,1363,s.60 vd.; Abdu'l-Ğani Abdu'l-Hâlık, *Hucûyetü's-Sünne*, Beyrut,1407/1986,334 vd. ; Koçkuzu,A.Osman., *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhîlerin İtikat ve Teşri yönünden Değeri*, Ankara,1988,s.42-43 ; Toksarı,Ali., *Delil Olma Yönünden Sünnet*, Kayseri,1994, s.106

Usûl âlimleri, Hz.Peygamber'den sâdır olan fiillerinin durumunu incelerken, çeşitli ölçüleri esas alarak bir takım taksimatlar yapmışlardır. Yapılan bu taksimatlarda esas alınan ölçüleri biz şu şekilde ifade ediyoruz:

1-Ölçü, ya Hz.Peygamber'in zâtıdır,

2-Veya Hz.Peygamber'in fiilidir.

Hiz. Peygamber'in fiillerinin bağlayıcılık durumu konusunda, *zâtını* esas alanlar, bunu da iki maddede incelemişlerdir:

a-Bunda Hz.Peygamber'in kişisel özelliği etkindir,

b-Hz.Peygamber'in toplumsal konumu (Devlet başkanı sıfatı, hâkim sıfatı, ordu komutanı sıfatı, vb.) etkindir.

Hiz.Peygamber'in *fiili*'ni esas alanlar da, konuyu iki maddede incelemişlerdir:

a-Hz.Peygamber'den sâdır olan fiilin konusu önemlidir.

b-Hz.Peygamber'in fiilinin kaynağı önemlidir.

Bu taksimatı bir şema üzerinde gösterirsek :

Buraya kadar gerek sunduğumuz bilgilerde, Hz.Peygamber'in Sünneti'ne itibâ konusundaki farklı yaklaşımların kısa bir özeti vermiş bulunuyoruz. Görüldüğü gibi bu konuda *esas alınan ölçü, Sünnet'e*

ittibâ etme keyfiyeti konusunda belirleyici olmaktadır.

Kanaatimiz, sıhhati tesbit edilmiş bir Sünnet'e, itibâ etmedeki farklı yaklaşımların temelinde, konuya bir bütün olarak değil de farklı pencerelerden ve tek açıdan, parçacı bir yaklaşım içinde bakmak ve öyle değerlendirmenin neden olduğu yatmaktadır. Halbuki, konunun diğer özelliklerinin yanında, bir de sosyal boyutu bulunmaktadır. Sosyal olayların kesin çizgilerle belirlenmesi mümkün değildir. Hele bir de bu, Allah'ın seçip insanlara Peygamber olarak gönderdiği bir yüce şahsiyetin davranış biçimleri olursa, konunun kavranılmasındaki güçlük kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Öyle bir hayattan südür eden fiiller üzerinde değerlendirme yapılıyor ki, onları gören, keyfiyetini nakleden, o nakledileni işiten, okuyan, öğrenen herkes. -farklı biçimlerde de olsa- , o fiillere, o fiillerin sahibine (Hz.Peygamber'e) karşı yoğun bir sevgi ve muhabbet içindedir. Bunun tabii sonucudur ki, varılan neticeler farklı olacaktır. Burada ölçüyü belirlerken dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan biri, belki de en önemli olanı, konuyu ayrıntılara takılmadan, genel bütünlüğü içinde ele almanın daha isâbetli olacağını düşünürüz.

İslâm dünyasındaki bu fikrî ve kültürel hareketlilik, birinci asrın ikinci yarısından itibaren kendisini hissettirmeye başlamıştır. Sünnete itibâ etme konusunda, ilk

Hz.Peygamber(s.a.v)			
Hz.Peyg. Fiili Esas alınmış		Hz.Peyg. Zâtı Esas alınmış	
I		I	
<u>Konusu</u>	<u>Kaynağı</u>	<u>Toplumsal Konumu</u>	<u>Kişisel özelliği</u>
-Sünnet-i Hüda	- Vahy kaynaklı olan	- Tebliğ	-Rasûl-Nebî olarak
-Sünnet-i Zevâid	- " " olmayan	- Kazâ	-Beşer olarak
(Hanefiler) ⁸³	- Bir kısmı Vahy kaynaklı	- Emânet'l-Uzmâ	
-----	-----	- Fetvâ ⁸⁴	
-Risâleti tebliğle ilgili olanl.	-Cebrâilin getirdiği	-.....vb.	
-" " ilg. olmayanl.	-Kendisine dayanarak vaz' ettiği		
(Şah Veliyyullah Dihlevi) ⁸⁵	-Te'dib için vaz' ettiği		
-.....vb.	(İbn Kuteybe) ⁸⁶		
	-.....vb.		

83. İbn Âbidin, *Hâşiyetu Reddi'l-Muhtar*, Kahraman yay. , (ofset baskı), İstanbul, 1984,I,103

84. İzzeddin Abdilaziz bin Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâmfi Mesâlihi'l-Enâm*, Beyrut, ts. II,121; Bu konuda ayrıca fark taksimler için bkz. Tâhir bin Âşur, *Mekâsıdu's-Şerîati'l-İslâmiyye*.(Trc. V.Akyüz, M.Erdoğan, İslam Hukuk Felsefesi,İstanbul,1996, s.48-58.)

85.Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *Huccetullahi'l-Bâliğa*, (Thk. Muhammed Şerif Sükker), Dâru İhyâi'l- Ulûm, Beyrut, 1990 , I,371-372

86. İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah bin Müslim *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadis*, Mısır,1326, s.246-250

örnekleri sahâbe arasında görülen anlayış farklılıkları, daha sonraki dönemlerde artık birer ekol haline gelmiştir ki, bütün meselelerini hadisler üzerine binâ etmek isteyen *Ehl-i hadis* ile hüküm vermede Kitap ve Sünnet'in yanında gerektiğinde kıyas ve ictihada da önem veren, *celî kıyası*, *haber-i vâhîde* tercih eden, nassları yorumlamayı esas kabul eden anlayış *Ehl-i re'y*, bunun en belirgin iki örneğidir. Kesin bir ayırım yapılamamakla beraber (çünkü Ehl-i Re'y'in içinde Ehl-i Hadis'in görüşlerini, Ehl-i Hadisin için de de Ehl-i Re'y'in görüşlerini benimseyen ulemâ bulunmaktadır), genellikle Ehl-i Re'y taraftarlarını, fıkıh ve Kelâm uleması oluştururken, Ehl-i Hadis taraftarlarını daha çok tasavvuf erbâbı ile hukûkî ve itikâdî tüm meseleleri hadisler üzerine bina etmek isteyen mütehidler oluşturmaktadır. Süfyân-ı Sevri (161/777), Ahmed bin Hanbel (241/855), İshak bin Râhûye (238/852), Ve Şâfiî(204/819) gibi.⁸⁷

B- SÜNNET'İ REDDEDEN YA DA ÇEKİNCELİ YAKLAŞANLAR:

İslam fırkaları içinde açıktan "biz Sünnet'i inkar ediyoruz, kabul etmiyoruz" diyen hemen hiçbir fırka yoktur. Ancak Sünnet'i kabul etmelerine rağmen, Sünnet'i kabul etmek için ileri sürdükleri şartlar, Sünnet karşısında takındıkları tavırları sebebiyle ve daha pek çok karînelere İslâm bilginleri, bu tür bazı fırkaların Sünnet'i inkar ettikleri kanaatine varmışlardır.

Sünnet'i ya da bir kısım hadisleri inkar edenlere baktığımız zaman bunun iki sebepten doğduğunu görüyoruz: a) Siyâsî sebeple ; b) Te'vil ve yorumdaki aşırılıklar sebebiyle

Siyâsî sebepten dolayı Sünnet karşısında çok sert tavır takınan ve bu yönden de Sünnet inkarcıları arasında ismi geçen fırkalardan en önemli iki fırka: Şîa ve Havâric'tir.

1- Siyâsî sebeplerle Sünneti ya da bir kısım hadisleri inkar edenler :

a) Havâric :

Ebû Mansur Bağdâdî(429/)'nin naklettiğine göre, el-Ka'bî (319/931) pek çok fırkaya ayrılmış olmakla Hâricîler'in Hz.Ali, Hz.Osman, iki hakem Amr bin el-Âs ve Ebû Musa el-Eş'arî ile Cemel savaşına (h.36) katılanların ve hakeme rıza gösterenlerin tekfir edilmesinde icmâ ettiklerini söylemektedir.⁸⁸ Hâricîlerin sahâbeyi bu şekilde tekfir etmeleri, hadislere karşı aldıkları tavırda etkili olmuştur. Zira hadisler, sahâbenin rivâyetiyle onlara kadar ulaşmıştır. Başka bir deyişle onlarla

Hz.peygamber arasında sahâbe halkası bulunmaktadır. Bu halkanın herhangi bir şekilde ortadan kalkması, hadisleri askıda bırakmaktadır. Diğer yönden, 'müslüman' sıfatını yakıştıramadıkları bu insanların, hadisleri değiştirmeden veya tahrif etmeden naklettiklerini düşünmezlerdi. Böylece Hâricîler, inkara kadar varan ilk kapıyı aralamış olmaktadır⁸⁹.

b) Şîa:

Şîa ise, gerek hâdisin tarifi gerekse kabul şartları konusunda kendilerine has bazı usuller geliştirmişlerdir. Bu usuller, Ehl-i Sünnet'in kabul ettiği usullere tamamen zıttır. Geliştirmiş oldukları "mâsum imam" tabiriyle bir taraftan onun günahsızlığına inanmaları, diğer taraftan hadis mutlaka "mâsum" imama isnad edilmesi, onların hadis anlayışlarındaki ayırıcı özelliktir. Şîa, ancak mâsum imamların rivâyetlerini kabul etmişlerdir. Hatta Şîa'ya göre, "hadis, Peygamberden veya mâsum imamdandır sâdır olan söz, fiil ve takrirleridir. Yani yalan söylemesi ve hata etmesi câiz olmayan kimsenin sözü fiil ve takrirleridir.⁹⁰ Şîa'ya göre sahih hadis tarifi şöyledir: "Senedinde İmamiye'den olan âdil ve zâbit râvîlerin, yine kendileri gibi râvîlerden mâsum imama kadar şâz ve illetten kurtulmuş olarak ulaştırdıkları hadistir."⁹¹ "Eğer senedindeki bütün râvîler İmâmiye'den olmazsa, medhe lâyük bile olsalar, güvenilirlik derecesine yükselemezler."⁹²

2- Te'vil ve Yorumdaki Aşırılıkları Sebebiyle Sünneti İnkara Edenler:

Konu dikkatle incelendiğinde te'vil- ve yorumdaki aşırılıklar, bazı fırkaları, en azından bir kısım Hadis/Sünnet'leri kabul etmemeye, reddetmeye sevk etmiştir.

Nasslara teşebbüh anlayışı perspektifiyle yaklaşanların, müteşâbih âyetleri, Allah'ın zâtı ve sıfatları ile ilgili hadisleri, bu anlayışla yorumlamadaki aşırılıkları, Haşeviyye'nin⁹³ doğmasına sebebiyet vermiştir. Müşebbihe, Mücessime fırkaları haşevî görüşlerin hakim olduğu fırkalardır.

87. Görmez,M., *A.g.e.*, s. 61

88. Ebû Mansur Abdulkâhir l-Bagdâdî, *el-Fark Beyne'l-Fırak* (Trc. E.R. Fıglalı), Ankara, 1991, s.54-55); İzmirli,İ.H., *Yeni İlm-i Kelâm*,(nşr. S.Hizmetli),Ankara, 1981, s.75

89. Mustafa Sibâi, *es-Sünnetü ve Mekânethâ fi Teşri'i'l-İslâmî*, Beyrut, 1405/1985,s.81; Çakın,Kâmil, *Hadis İnkarcıları*, Mayıs, 1998,s.99-100

90. Sofoglu,M.Cemal., *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, Basılmamış doktora tezi, Ankara, 1977.s.126

91. Sofoglu,M.Cemal., *A.g.e.*, s.129

92. Sofoglu,M.Cemal., *A.g.e.*,s.132

93. Mâbudu insana yaklaştırmak, insanla Tanrı arasında benzerlik olduğunu göstermek, insan toplumunda insan için düşünülen şeyleri mâbud için düşünüp izâfe etmek anlamında kullanılan bir kavramdır. Teşbih fikrini esas almıştır.(Ebu'l-Muin Meymun bin Muhammed en-Nesefti, *Tebziratü'l-Edille fi Usûli'd-Din*, nşr. H.Atay, Ankara, 1993 ,197-198); Altıntaş,R., "Haşeviyyenin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri", *Cum. Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, sayı,III, Sivas,1999,s.57-100

Teessî anlayışı içinde nasrlara yaklaşanların, yaptıkları te'vil ve yorumlardaki aşırılıkları da yine bir kısım Hadis/Sünnet'leri reddeden Mütezile'nin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁹⁴ Özellikle Mu'tezile'nin Nazzâmiye koluna mensup olan bir grup âlim, hem mütevâtir hem de âhad haberlerin yalan olma ihtimâli bulunduğunu, dolayısıyla onlarla amel edilmesinin gerekmediğini savunurken, diğer bir grup Mu'tezilî âlim, yalan olma ihtimaline binaen âhad rivâyetler şeklinde gelen Sünneti inkar etmişlerdir.⁹⁵

Kur'âniyyân:

Bu görüşü savunanlar, kendilerinin "Kur'ana bağlı olduklarını, yalnız onunla amel ettiklerini" ifade bânında "*Kur'âniyyân*" veya "*Ehlu'l- Kur'an*" olarak isimlendirirler. Bunların sayıları oldukça sınırlı olmasına rağmen, kendilerine has görüşleriyle İslâm kültür tarihinde yerlerini almışlardır .

"Bu ekolün kurucusu, Sir Seyyid Ahmed Han(1817-1898) sayılır.⁹⁶ Bu grubun fertleri, hadisi çeşitli şekillerde inkar ettiklerinden dolayı, Hind yarımadasında Ehlu'l-Kur'an, Munkirîn-i Hadis, Neçîrî (Nature), Çakrâlevî, Pervîzî gibi muhtelif adlarla isimlendirilmektedirler." Bazı görüşleri :

Adullah Çakrâlevî(1914) ve Ahmedu'd-Dîn(1936) şirk konusunda şöyle derler:

-Sünnetle amel etmek, hadislerde vârid olan Nebî (s.a.v)'den gelen ahkâm yanında durmak, şirkidir. Çünkü bu ahkâma imtisâl etmek, şirki ihyâ etmenin yollarından bir yoldur. Perviz(1985), şirk konusunda: Allah'tan başkasının hükümlerine ittibâ etmek şirkidir, der.⁹⁷

-Nebî (s.a.v)'e Kur'an mûcizesinden başka hiçbir mûcize verilmemiştir.⁹⁸

-Nebî (s.a.v) mâsum değildir⁹⁹

-Hz.Muhammed son peygamber değildir. Yer yüzünde cehâlet var oldukça, onlara hidâyet edecek bir

peygamber gelecektir.¹⁰⁰

Kabirde sual yoktur, berzah âlemi yoktur.¹⁰¹

"Yüce Allah'ın kitabı kâfidir. Çünkü o mükemmel ve tafsilatlıdır. Her hangi bir şerhe ve peygamberî tefsire ihtiyaç yoktur."¹⁰²

Hadis ve Sünnet hakkındaki görüşleri :

Bu konudaki görüşlerinin hareket noktası : "Sünnet/Hadisler bize âhad yolla gelmiştir, hükümde ancak zan ifade eder" düşüncesi olup, bu sebepten Sünnet'i delil olarak kullanmıyorlar ve ona itibar etmiyorlar.¹⁰³ "*Hüküm ancak Allah'ındır*"¹⁰⁴ âyetinden sonra, Hz.Muhammed (s.a.v)'e itâat şirkidir" diyorlar.

"Hz.Muhammed'in (s.a.v) görevi sadece, Kur'anı ulaştırmaktır."

Hz. Muhammed (s.a.v)'in açıklamaları sadece kendi devrine hastır. Bunlarla sadece o devirde amel edilebilir. Ondandır bu uygulama son bulmuştur."

"Hadislerin Hz.Peygamber'e nisbeti şüphelidir, bundan dolayı kabul edilmez."¹⁰⁵

Bununla beraber, bu ekole mensup bazıları, Sünnet ve hadisler konusunda daha ılımlıdır. Doğrudan hadisleri inkar cihetine gitmezler. Ancak hadislerin kabul edilmesinde ileri sürdükleri şartlar sebebiyle, dolaylı da olsa Sünnete gerek olmadığı kanaatine sahiptirler. Bunlardan Sir Seyyid Ahmed Han : Rasûlullah (s.a.v)'e herhangi bir şey izâfe edilince şu üç şarta bakılır ve buna göre kabul veya reddedilir :

1.Rivâyet edilen hadis, kesinlikle ve yakînen Rasûlullah'ın sözü olmalıdır.

2.Rivâyetin aktarıldığı kelimelerden bizzat Rasûlullah'ın kelimelerinin kendisi olduğuna ilişkin şahit ve kanıt bulunmalıdır.

3.Rivâyetin aktarıldığı kelimeler için, şârihlerin zikrettiği anlamlar dışında anlamlar olmamalıdır.

Bu üç şarttan biri gerçekleşmeyince, o sözün Rasûlullah'a nisbet edilmesi doğru bir iş olmaz. Ama bu şartlar varsa , o söz artık O'nun hadisidir.

Bu üç şart, lafzan mütevâtir olan hadislerden başka mânevî mütevâtirle sahih olan veya müslümanlarca şer'i hükme medâr olan Ahadî sünnette de bulunmaz..."¹⁰⁶

94. Mustafa el-Azamî, "Sünneti İnkâr Edenler" (Trc.Nuri Topaloğlu), *Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, IV. İzmir,1987,s.433-455

95.Koçyiğit,Talat.,*Kelamcılarla Hadisçiler Arasındaki Münakaşalar*, Ankara,1984, s.244; Hatiboğlu, İbrahim., *Modernistlerin Sünnet Anlayışı*, s. 170 (Basılmamış Doktora tezi, İstanbul, 1996)

96. Zaferullah Dâudî, *Pakistan ve Hindistan'da Hadis Çalışmaları*, İnsan yay., İstanbul, 1995, s.275

97.Hâdim Huseyn İlahî Bahş, *el-Kur'aniyyân ve Şubuhâtuhum Havle's-Sünneti*, Mektebetu's-sıddik, Suudî Arabistan, 1409/1989,s. 298 -289

98. Hâdim Huseyn, A.g.e., s.307-308

99. Hâdim Huseyn . A.g.e. s. 315-316

100. Hâdim Huseyn , A.g.e. s, 321

101. Hâdim Huseyn , A.g.e. s,334

102. Zaferullah Dâudî, A.g.e.,s.277

103. Salih Ahmed Rıza, *Zâhiratu Rafzî's-Sünneti ve Ademu'l -İhticâcî bihâ*, Suudî Arabistan, 1986, s.14

104. En'am,6/57,62 ;Yusuf,12/40,67; Mü'min , 40/121

105. Zaferullah Dâudî, A.g.e.,s.277-278

106.Muhammed Tâhir Hekim, Sünnetin Etrafındaki Şüpheler,

"Ahmed Han, Hz.Peygamber'in hadislerde beliren söz ve fiikirlere karşı saygılı olmakla beraber, bu nakillerin Peygamber'in hayatındaki fonksiyonu ifâ edeceği görüşünde değildir. O bu kanaatiyle, hadisin otoritesini kabul etmeyen ve Kur'anla yetinen bir telakkiyi benimsemektedir."¹⁰⁷

III-SAHÂBE ASRINDA SÜNNET'E İTTİBÂ ANLAYIŞLARI:

İslâm'ın ilk günlerinden itibâren sahâbe-i kirâm *Sünnet'e ittibâ'nın* önemini kavramış, bunun gereği olarak da, "*Hz.Peygamber ne getirdi ise onu almak, neden sakındırdı ise, ondan sakınmak*"¹⁰⁸ konusunda âzamî dikkati göstermişler; O'nun hayat tarzı ile ilgili, en küçük ayrıntıları¹⁰⁹ dahi yakalamaya ve onu kendi hayatlarında bizzat yaşamaya gayret etmişlerdir. Ancak, Hz. Peygamber, hangi fiilinin ümmet için -vücüb, nedb, ibâhe- olarak ne ifâde ettiğini açıklamış değildi. Sadece bir iki vesile ile, nübüvvetle ilgili olup tebliğle mükellef olduğu fiillerle, nübüvvetle ilgili olmayıp tecrübeye dayalı dünyevî işlerle ilgili olan fiillerini ayırmıştır.¹¹⁰ Hurma aşılama konusunda olduğu gibi.¹¹¹ Bir kısım sahâbe, Hz.Peygamber'den sâdır olan bazı söz veya fiillerinin söyleniş ya da yapılış gâyelerini, kendisinden sormak zarûretini hissetmişler, onun, Allah'ın bir emri mi, yoksa bir beşer olarak kendi görüşü mü? olduğunu öğrenmek istemişlerdir.¹¹² Onlar böylece, sudûr eden o sünnetin bağlayıcı olup olmadığını, onu yapmakla mükellef tutulup tutulmadıklarını anlamış oluyorlardı.

Tabiki her sahâbi böyle değildi. Bir kısım Sahâbe de, Hz.Peygamber'den neyi görmüş ya da duymuşsa onu aynen yapmaya çalışıyorlardı. **Bir amelinin meşrûluğu, Hz.Peygamber'in onu yapıp yapmadığına bağlı** olduğu düşüncesinden hareketle; işledikleri bir amelin hükmü konusunda, sahâbe, hep Peygamberin o ameli yapıp yapmadığını arayıp sormuşlardır. Zubeyr bin Arabî'nin rivâyetine göre, bu anlayışa sahip sahâbîlerden Abdullah ibn Ömer'in, Hacerü'l-Esved 'i istilam ile ilgili olarak verdiği cevap, meseleye bakış açısını tesbit açısından

(Trc.H.Aslan), Pınar yay, İstanbul, 1985, s. 96

107.Öz, Mustafa., D.İ.A., II,74, Ahmed Han, Seyyid mad. ; Mazharuddin Sıddîkî, *İslâm Dünyasında Modernist Düşünce*. (Trc. Murat Fırat, Göksal Korkmaz), Dergah yay. İstanbul,1990,s.88-89

108. Haşr, 59/ 7

109. *Müslim*, Fedâil, 92; *Ebü Dâvud*, Teraccül, 9; *Tirmizî*, Menâkıb,16; Kâdi İyaz, *es-Sifâ*, (Trc.N.Erdoğan, Hüseyin S. Erdoğan),İstanbul,1993, s.65 vd.)

110.Görmez, Mehmet., *Sünnet'in ve Hadis'in Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara, 1997, s.277

111. *Müslim*,Fedâil,139-140

112. *Buhârî*, Talak,116; *Ebü Dâvud*, Talak,19; *Dârimî*, Talak,15; *Müsned*, I,215,361; VI,180

dikkat çekicidir: Bir şahıs kendisine Hacerü'l-Esved'e dokunup öpmenin hükmünü sorduğunda o, Rasûlullah'ın ona dokunup öptüğünü haber vermişti. Bu defa adam, "ya izdiham olursa ne dersin, kalabalığa yenik düşersem ne dersin? deyince o, "*sen şu Eraeyte(= ne dersin) sorularını Yemen'e at! Ben Rasûlullah'ı ona dokunup öperken gördüm*" dedi.¹¹³

Yukarıda açıklandığı gibi, teessî ve teşebbüh anlayışı içinde hayata geçirme düşüncesi, Sahâbe arasında hiçbir zaman birbirine zıt düşünceler şeklinde anlaşılmadığı gibi, bundan dolayı birbirlerini ciddi bir şekilde eleştirenler de olmamıştır. O'nun söz fiil ve takrirlerini şerfî bir hüküm olarak algulamakta anlaşmazlığa düşmüyorlardı.¹¹⁴ Şimdi bu farklı anlayış biçimleri hakkında sahâbe uygulamalarından örnekler verelim.

a-Teşebbüh Anlayışına Sâhip Olan Bazı Sahâbîlerin Sünnet'e ittibâları:

Yukarıda tesbit ettiğimiz gibi, Sünnet'e ittiba konusunda sahâbe arasında iki farklı eğilim bulunmaktadır. Bunlardan biri *teşebbüh* (aynen gördüğünü taklid etmek ya da hadiste zâhiren anlatılanı uygulamaya çalışmak) anlayışdır ki, bu anlayışa sahip olanlar arasında Abdullah bin Ömer(73/692), Enes bin Mâlik(91/717), Ebû Zer-i Gıfârî(32/652), Ebû Saîd el-Hudrî(64/683), Ebû Hüreyre(58/677), Ebu'd-Derdâ(32/652), Abdullah bin Amr (65/684) , Seleme bin Evkâ(74/693) gibi, pek çok sahâbîyi saymak mümkündür.

"Bu eğilimde olan sahâbîler, genellikle Hz. Peygamber'in ta'limâtlarını lafzî, tatbikatlarını da şeklî olarak anlamışlardır. Onlar için önemli olan Hz.peygamber'in ne dediği ile ne yaptığıdır. Onlar için Hz.Peygamber'in herhangi bir tasarrufunun kaynağı, O'ndan hangi sıfatıyla sâdır olduğu, bağlayıcı olup olmadığı fazla önemli değildir. Dolayısıyla ne bunları, ne de tasarrufun gerçek mâhiyetini ortaya koyacak olan ilgili durumları, yani hangi ortam ve şartlarda gerçekleştiğini, sebep ve illetinin ne olduğunu, gözetilen maksadın ne olduğunu vb. araştırmaya fazla ihtiyaç hissetmemişlerdir."¹¹⁵ Bunu örneklerle açıklayalım:

"Hz.Peygamber'in kayın birâderi olması, Abdullah bin Ömer'e Rasûlü Ekrem'in yakın çevresinde bulunma imtiyazını sağlamıştır. Bu sebeple, Rasûlullah'ın , bir çok sahâbînin görüp duyma imkânını bulamadığı davranış ve sözlerinin müslümanlara intikal etmesine yardım etti.(...) Onun en önemli özelliklerinden biri de hadisleri

113. *Buhârî*, Hacc, 60

114.Sibâi, M., *es-Sünnetü ve Mekânetühâ fi Teşrüh'l-İslam*, el-Mektebetü'l-İslâmî, (IV.Bas), Beyrut, 1405/1985, s..53

115. Erul,B., *A.g.e.*, s.191

Hız.Peygamber'den duyduğu lafızlarla rivâyet etmeye son derece dikkat etmesi, bunların benzer kelimelerle de değiştirilmesine asla izin vermemesidir.(...) Kaynakların¹¹⁶ ittifakla belirttiğine göre,Hız.Peygamber'in hayat tarzına harfi harfine uyma ve O'nun emirlerini aynen yerine getirme hususunda ashâb-ı kirâm içinde İbn Ömer'in müstesnâ bir yeri vardır."¹¹⁷

Buhârî, Sahih'inde Kitâbu's-salat'da "*Medine'ye giden yollar üzerindeki mescidler ve Peygamber'in namaz kılmış olduğu mübarek yerler*" başlığı altında açtığı bapta, şu nakilde bulunur :

"... bize, **Musa bin Ukbe**(141/758) tahdis edip, şöyle dedi: Ben Abdullah'ın oğlu Sâlim'in yolda bir takım mekanlar araştırır, oralarda namaz kılar olduğunu gördüm. Ve yine Sâlim, babası Abdullah İbn Ömer 'in de bu mekanlarda namaz kılmayı İtiyad ettiğini gördüğünü ve Abdullah İbni Ömer'in de Peygamber'i bu mekanlarda namaz kılarken görmüş olduğunu naklederdi..."¹¹⁸ Burada konumuza örnek teşkil eden kısım, Hız.Peygamber'in namaz kıldığı mekanların tek tek araştırılmasıdır. Abdullah bin Ömer (r.a)'ı böyle bir davranışa sevkeden düşünce: Hız.Peygamber'e karşı aşırı sevgisinden dolayı, O'nun yaptığı her şeyi yapmak olabileceği gibi, Hız.Peygamber'in Sünnet'ini icrâ ettikleri yer ve zamanı takdis etmek, onda kurbiyet aramak ya da Hız.Peygamber'le olan hatırasını canlı tutmak düşüncesiyle teberrüken yapmış olmasıdır. Fakat hangi düşünce olursa olsun zâhiren benzemeye çalışma açıkça görülmektedir. Aşağıdaki rivâyetlerde de benzer gayretleri görmekteyiz.

Yine **Mûsa bin Ukbe, İbn Ömer'den** naklen şöyle rivayette bulunur :

"Ya Rasûlullah (s.a.v) Umre'ye gittiği zamanlarda ve Vedâ Haccı'na çıktığı vakitte Zu'l-huleyfe'de (evvelce) Zu'l-huleyfe'deki mescidin yerinde bulunan bir mugaylân ağacı altında (bineğinden inip) konaklardı.(Kezâ) güzergah o yola uğrayan bir gazâdan , ya haccdan ya Umre'den döndüğünde Batn-ı Vâdî'den -ki Vâdî'l-akîk'dir- iner, Batn-ı Vâdî'nin üstüne çıkınca da Vâdînin ağzında ve doğu cihetindeki bathâya (yani kumsal yere) konar, gecenin sonunda oracıkta sabah oluncaya kadar mola verir.(Gece istirahatgâhu işte orası olup) ne taş mescidin

116.İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, Dâru İhyâi't- tûrâsi'l-Arabî, Beyrut-1328(Birinci bas). II,347-350 ; İbn Abdilberr, *el-İstiâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*,(el-İsâbe kenarında) II,341-346; Zehebî, *Tezkiratü'l-Huffaz*,I,37 ; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, I,174; Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, II,131

117. Kandemir, M.Yaşar.,*DİA*,I,127-128 , "Abdullah İbn Ömer" mad.; İbn Abdilberr, *A.g.e.*,II,342; İbn Hacer, *A.g.e.*,II, 349

118. *Buhârî*, Salat, 89

yanında ne de üzerinde (öteki) mecid binası olan tepe kaya idi. (Abdullah bin Ömer'den rivâyet eden râvî der ki: Orada Abdullah İbn Ömer'in namaz kıldığı yerde içinde (müteaddit) kum yığınları olan derin bir vâdi girintisi vardı ki, Rasûlullah orada namaz kılmışış..."¹¹⁹

Şeklinde uzayıp gider rivâyetiyle Abdullah İbn Ömer'in Medine yolu üzerinde, güzergah boyunca, Hız.Peygamber'in nerede ne yaptığını, nerede ne tarafa dönerek namaz kıldığını tek tek bildiğini ve onun da aynısını kendisinin yapmaya gayret ettiğini, Mûsa bin Ukbe nakletmektedir. İbn Ömer'in anlayışına göre Medine yolu üzerindeki bu mevkiilerde Hız.Peygamber'in yaptığı şeyleri aynen uygulamak sünnettir.

İbn Ömer şöyle demiştir: "Peygamber(s.a.v)Kâbe'nin içine girdi. Beraberinde Üsâme bin Zeyde, Osman bin Talhâ ve Bilal de girdiler. Peygamber içeride namaz kılmamasını uzattı. Sonra çıktı. O'nun izi üzerinde içeriye ilk giren insan ben oldum. Ve Bilal'e: Peygamber nerede namaz kıldı? diye sordum. Bilal: İlerideki iki direğin arasında, dedi¹²⁰ Bu rivâyetten de anlaşıldığı gibi Hız.Peygamber'i adım adım takip ediyor, O'nun yaptığını aynen yapmaya çalışıyordu. O çok kere kendisine sorulan sorulara ya gördüğünü nakleder ya da bilmiyorum derdi, Dahhak bin Osman, Bükeyr bin el- Eşec'den, Süleyman bin Yesâr'ın şöyle dediğini nakleder: "İbn Ömer'den en çok duyduğum şey: "Bilmiyorum" sözüdür, İbn Abbas

أن عبد الله تبع أمر رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم وأثارة وأفعاله حتى كانه يخيف عقله

ise, kendisine (soru sormak için) gelen hiç kimseyi çevirmezdi.¹²¹ İbn Ömer'in azadlısı Nâfi (117/735) onun için şöyle dediğini, Zehebî (748/1347) nakletmektedir :

"İbn Ömer Rasûlullah (a.v)'in emrini, fiillerini ve izini o kadar araştırırdı ki, sanki akıldan endişe edilirdi."¹²²

Ebû Said el-Hudrî, Cuma günü Medine vâlisi Mervan(65/) hutbe okurken mescide girdi ve namaza durdu. Muhafızlar onu oturtmak istediler, o direnerek namazını kıldı. Dönünce yanına vardık ve dedik ki : "Allah seni esirgedi. Az kaldı seni paylayacaklardı." Bunun üzerine şöyle dedi: "Rasûlullah'tan gördükten sonra artık bu iki rekat namazı terkececek değilim." Sonra, Rasûlullah (s.a.v)'in Cuma günü hutbe okurken pejmürde kıyâfette bir kişinin geldiğini, Rasûlullah'ın ona emrettiğini ve Rasûlullah (s.a.v) hutbe okurken, o kişinin

119. *Buhârî*, Salat, 89

120. *Buhârî*, Salat,97

121. Ebû Abdillâh Şemsü'd-din ez-Zehebî. *Tezkiratü'l-Huffaz*, İhyâu't-Tûrâsi'l-Arabî, Beyrut,ts. I,38-39

122. -Zehebî, *A.g.e.*, I,39

iki rekat namaz kıldığını (gördüğünü) zikretti.¹²³

Yezîd bin Ebî Ubeyd rivâyet ederek şöyle dedi: Seleme bin Ekvâ ile beraber geliyordum. Seleme, Mushaf'ın¹²⁴ yanındaki direğe doğru namaz kılmaya çalışırdı. Ben ona: Yâ Ebâ Müslim, seni hep bu direğin yanında namaz kılmaya çalışıyor görüyorum, dedi. Seleme: Ben de Peygamber'i bu direğin yanında namaz kılmayı tercih eder olduğumu gördüm, dedi.¹²⁵

b- Teessî Anlayışına Sahip Olan Sahâbîlerin Sünnet'e İttibâları:

Teessî anlayışına sahip olan sahâbîler arasında başta Hz.Ömer(23/643), Hz.Osman(35/655), Hz.Ali(40/660), Hz.Aişe(57/676), İbn Abbas(68/687-688), Muaz bin Cebel(18/639), İbn Mesûd (32/652) gibi sahâbîleri sayabiliriz.

Ebu't-Tufeyl şöyle dedi: Ben İbn Abbas'a:- Şu Beyti üç tavafta remel yapmak ve dört tavafta da yürümek hususundaki görüşün nedir, bu bir Sünnet midir ? Çünkü kavmin bunun Sünnet olduğunu söylediler, dedim. İbn Abbas :

-Hem doğru söylediler hem de yalan söylediler dedi. Ben :

-Bu "doğru söylediler ve yalan söylediler " sözünle ne demek istiyorsun? dedim. İbn Abbas:

-Rasûlullah (s.a.v) Mekke'ye (kazâ Umresi için) gelince, müşrikler: Muhammed ve sahâbîleri zayıflıktan dolayı Beyt'i tavaf etmeye muktedir olamıyorlar dediler ve Peygamber'i hased ediyorlardı. Bunun üzerine Rasûlullah, sahâbîlerine tavafın üç şavtında koşmalarını, dördünde de yürümelerini emretti dedi.

- Ebu't-Tufeyl der ki :

- Ben İbn Abbas'a -Bana Safâ ile Merve arasında süvâri olarak tavaf etmenin mâhiyetinden haber ver, bu da Sünnet midir? Çünkü senin kavmin bunun Sünnet olduğunu söylüyorlar dedim. İbn Abbas yine :

-Doğru söylediler ve yalan söylediler dedi. Ben de :

-"Doğru söylediler ve yalan söylediler" sözün nedir? dedim. İbn Abbas:

-Rasûlullah tavaf yaparken etrafına çok kalabalık insan yığıldı. Onlar: Muhammed budur! Muhammed budur! diyorlardı. Hatta bütün evlerden henüz evlenmemiş genç kızlar bile dışarı çıkmışlardı. Rasûlullah'ın

123. Tirmizi, Salat,367

124.Bu direk "Üstüvâne-i Muhâcirin ismiyle mâruftur. Hz.Osman zamanından beri, Rasûlullah'ın mescidinde Mushafa tahsis edilmiş bir yer olduğu, bu rivâyetten anlaşılıyor.

125. Buhârî, Salat,95

önünde de insanlar dövülmezdi. Halk, Peygamber'in etrafında böyle çoğalırken, Rasûlullah devesine bindi, yürümek ve koşmak efdaldır dedi.¹²⁶

Yukarıdaki rivâyet, aynı zamanda sahâbe fakihlerinden olan İbn Abbas'ın haccın menâsiki ile ilgili Hz.Peygamber'in yapmış olduğu bir uygulamanın mâhiyetini anlama ve maksadını tesbit etme konusunda dikkat çekicidir. Meseleye zâhirî ve lafzî olarak yaklaşmamış, aynı zamanda hikmetini ve ma'kul sebebini de araştırmıştır. Tirmizi'nin Hasen-Sahih dediği Kesir bin Cümhan'ın rivâyeti de şöyledir. İbn Ömer'i mesâ'da yürür gördüm ve kendisine:" Safâ ile Merve arasındaki mesâ'da yürüyor musun?" dedim,Bunun üzerine o şöyle cevap verdi: "Eğer koşarsam, muhakkak ki Rasûlullah'ı koşarken görmüşüm ve eğer yürürsem muhakkak ki Rasûlullah'ı yürürken görmüşümdür, ben yaşlı bir ihtiyarım."¹²⁷ Bu rivâyette İbn Ömer'in meseleye, teşebbüh anlayışı içinde yaklaştığı açık bir şekilde görülmektedir.¹²⁸

C-Sonraki Asırlarda Sünnet'e İttibâ Anlayışları :

Sünnet'e ittibâ konusunda Sahâbe arasında görülen ve genele olarak da teşebbüh ve teessî dediğimiz bu anlayış farkı, Hz.Peygamber'in vefatını müteâkip, bazı sahâbîlerin Mekke ve Medine dışına çıkarak diğer bölgelere yerleşmeleri, oralarda Kur'an ve Sünnet bilgisini yaymak için ilim halkaları oluşturmaları¹²⁹, yeni zuhûr eden hukûkî problemlere çözümler getirmeleri şeklindeki gayretleri, muhît, üstâd merkezli yeni oluşumların nüvesi hükmünde devam etti. Hicaz ve Irak âlimleri, gerek sosyal çevre, gerekse sahip oldukları kültür bakıyyelerinin etkisiyle, yeni çıkan problemlere farklı açılardan yaklaşıyorlardı. Bu hal, Abbasîler devrine girerken, özellikle fukahâ arasında, prensip ihtilâfına dönüştür. Yani verilecek hükümlerde *Hadis* ve *Re'y*'in değeri ne olmalıydı?¹³⁰ Artık çerçeve genişlemişti, bu aşamadan sonra Sünnet'e ittibâ konusunda sahâbe arasında görülen teşebbüh ve teessî şeklindeki anlayış farklılıklarını, Fıkıh ekolleri içinde *Ehl-i Hadis* ve *Ehl-i Re'y* ekolleri olarak görüyoruz.

Tabiki bu değişim sürecinin belli bir tarihi arka planı,

126. Müslim, Hacc,237

127. Tirmizi, hacc,39

128. Sahâbe'nin Sünnet'i anlayış biçimleri ve değerlendirmeleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Bünyâmin Erul, Sahâbe'nin Snnet Anlayışı, Ankara,1999

129. İlk hadis halkalarının Hz.ömer'in vefâtından sonra, Hz. Ebû Hüreyre tarafından başlatıldığı bilinmektedir. (bkz. Muhammed Accac el-Hatib,A.g.e., s.422)

130. Karaman,Hayreddin., İslâm Hukuk Tarihi,İstanbul,1975, s.62-63

sosyal ve siyâsal alt yapısı bulunmaktadır. "Hz.Peygamber'in vefâtını takip eden çeyrek yüzyılda, ilk üç devlet başkanından ikisi suikast kurbanı giderken, fetihlerin beraberinde getirdiği coğrafya genişlemesi, kapital şişmesi ve demografik yapının karmaşıklaşması, beraberinde pek çok yeni sorunu da gündeme taşımıştır. İslâm toplumu, çevre, kültür ve antik inançlarla yüz yüze gelmiş, onları etkilemiş ve onlardan etkilenmiştir. Özellikle yeni kurulan yerleşim merkezleri, kadim kültürlerden maddî manevî pek çok şeyi tevârüs etmiştir."¹³¹

Her ne kadar yapılan tariflerinde ittifak yok ise de, "Hadisleri mümkün olduğu kadar yorumu tâbî tutmadan ve kıyasa baş vurmadan uygulamak, akli-edebî ilimlerden ziyâde naklî ilimlerle ilgilenmek şeklinde ifâde edilebilen" anlayış, *Ehl-i Hadis* ismini alırken¹³²; hüküm vermede Kitap ve Sünnet'in yanında gerektiğinde kıyas ve icthada da önem veren, *celî kıyası, haber-i vâhîde* tercih eden, nasları yorumlamayı esas kabul eden anlayış da *Ehl-i Rey* ismini almıştır.¹³³ Ehl-i Hadis'in merkezi Hicaz, Ehl-i Re'y'in merkezi de genellikle Irak kabul ediliyordu.

Sahâbe ve Tâbiîn döneminde Irak'ta başaltılan Kur'an ve Sünnet'e dayalı bilginin hicrî ikinci asrın ortalarında, Ebû Hanîfe ve öğrencilerinin çabasıyla sistemleşip ekolleşmiş olduğu söylenebilir. Ancak bu adlandırmanın hangi dönemlerde başladığı, kimler tarafından yapıldığı konusunda kesin bir şey söylemek oldukça güçtür.¹³⁴ Kevserî (1371/1952) bu adlandırmanın Abbasîler döneminde "halk-ı Kur'an" meselesinden sonra ortaya çıktığını belirtir :

Re'y taraftarları deyimi, "halk-ı Kur'an" meselesi ortaya çıktıktan sonra râviler tarafından Iraklı'lara, yani Ebû Hanîfe ve ona tabi olan Kûfeli'lere ad olarak verilmiştir.¹³⁵ Hanefîlerin re'y taraftarları diye isimlendirilmesi ise; ancak hüküm çıkarırken re'y'i çok iyi kullanmalarından ileri gelmiştir.¹³⁶

M.Esat Kılıçer'in bu konudaki şu tesbiti ise daha ma'kûldür: "Ebû Hanîfe ve ekolünün ehl-i re'y olarak adlandırılmasında ve bu arada bazı ithamlara mâruz kalmasında, Ömer bin Abdilaziz devrinde Hicaz'da Hadis toplama işinin teşvik görüp yaygınlık kazanması ve Medine'de sadece hadis toplamakla ve rivâyet etmekle meşgul muhaddisler grubunun ortaya çıkmış ve ekolleşmiş olmasının da önemli payı vardır. Bu kimseler özellikle Iraklı fakihlerinin ellerinde mevcut hadislere aykırı görünen fetvâlarını işittikçe onların hadisi terkedip re'y ile hüküm verdiği zannına kapılmış, bu yönde ithamlarda bulunmuş ve bu kanaat fazla tahkik edilmeden ilim meclislerinde dilden dile yayılmıştır."¹³⁷

Fakat bu ekolleri, belli bir bölgeye tahsis etmekten ziyâde, ekollerin prensiplerine sâhip olan bütün İslâm âlimlerinin, bunlara dahil olduğu kanaatinde olan âlimler de vardır. Meselâ, "Hanbelî bilginlerinden Süleyman bin Abdî'l-Kavî et-Tûfî, Hanbelî Usûlüne dâir yazdığı "*Muhtasarı'-Ravda*" adlı eserin şerhinde şöyle der: "Bilesin ki Re'y taraftarları sözü, izâfî bir şeydir. Hükümlerde re'y ve icthad yapan herkese şâmilirdir."¹³⁸

Bu demek değildir ki, Hicazlı hukukçuların hepsi re'y'i kabul etmezler ve Iraklı hukukçuların da hepsi re'y taraftarı idiler. Elbette her iki ekol mensupları arasında karşılıklı temaslar, etkiler ve düşünce alışverişleri oluyordu.

Ehl-i Rey ve Ehl-i Hadis ekolleri arasındaki asıl fark, hadisi tanımamak veya büsbütün re'y'e yer vermemek değildir. Her iki ekol mensupları da, derece farkıyla hadis ve re'y'i kabul etmektedirler.¹³⁹ Esâsen, Ehl-i Hadis ile Ehl-i Rey 'i birbirlerinden kesin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değildir. Her iki ekolün de kendi içlerinde müfrit ve mütedil olanları vardır.

Meselâ, nasların lafzî anlatımına bağlı kalıp Kıyas'ı ve Sahâbe fetvâlarını delil almayan Zâhirîler, Ehl-i Hadis'in aşırılarını; Re'y ve Kıyas'a nâdiren başvurup hüküm verirken Hadisle ve Sahâbe ve Tâbiîn fetvâlarıyla yetinmeye çalışan muhaddisler, meselâ Ahmed bin Hanbel ve altı hadis kitabının müellifi, Ehl-i Hadisin en mütedil olanlarını temsil eder. Ehl-i Re'y için de, sadece Kitab'a ve Re'y'e dayanıp, Sünnet'i delil kabul etmeyecek kimseler, yok denecek kadar azdır. Başta Ebû Hanîfe, Malik, Şâfî, İbn Ebî Leylâ, Evzaî, Süfyan es-Sevrî olmak üzere fakihlerin büyük çoğunluğu ise, gerek Kuran ve

131. Özafşar, M.Emin., *İdeolojik Hadisçiliğin Tarihî Arka Planı*, Ankara, 1999, s.31

132. Aydınlı, Abdullah, *DİA*, X, 507-508 "Ehl-i Hadis" mad.; Ebu'l-Feth Muhammed bin Abdilkerim bin Ahmed eş-Şehristânî, *el-Mîlel ve'n-Nihal*, (Thk.Muhammed Seyyid Kılânî), Dârul-Mârif, Beyrut, ts. I,206-207

133. Şehristânî, *A.g.e.*, I,207

134. Kılıçer, M.Esat., *DİA*, X, 521 "Ehl-i Re'y" mad.

135. Muhammed Zâhid el-Kevserî, *Fıkhu Ehli'l-Irak, ve Hadisuhum*, (nşr. Abdulfettah Ebû Gudde), Beyrut, 1970, s.18-19 (krş. Trc. Abdülkadir Şener, Cemal Sofuoğlu), Ankara, 1982, s.19-20

136. Muhammed Zâhid el-Kevserî, *Fıkhu Ehli'l-Irak, ve Hadisuhum*, (nşr. Abdulfettah Ebû Gudde), Beyrut, 1970, s.18-19 (krş. Trc. Abdülkadir Şener, Cemal Sofuoğlu), Ankara, 1982, s.19-21

137. Kılıçer, M.Esat, *DİA*, s.522

138. Kevserî, *A.g.e.*, göst. Yer.

139. Şener, Abdülkadir., *İslâm Hukuk Dersleri*, İzmir, 1992, s.44,45; W.Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (Trc. E.Rühi. Fıglalı), Ankara, 1981, s.276-226-227

Hadis'i hükümde esas alması ve bu konuda titiz davranması, gerekse hakkında nass bulunmayan konuda Kıyas, İstihsan, İstihab gibi Re'y'e dayanan yollarla hüküm ve fetva vermesi, sebebiyle, Ehl-i Re'y'in mutedil olanları olarak kabul edilir.¹⁴⁰

Bu anlayış farklılıkları, İslâmî ilmî disiplinler içinde - Fıkıh, Kelâm gibi-, daha da sistemleşerek Ehl-i Sünnet akîdesinin oluşumuna büyük katkıda bulunmuştur. Hicrî I. yüzyılın sonunda ortaya çıkmaya¹⁴¹, hicrî II. asır başlarından itibaren de kavram olarak kullanılmaya başlayan "Ehl-i Sünnet" 'in asıl kurucuları, bilhassa hadis alanında ki çalışmaları dolaysıyla kendilerine *Ashâbu'l-Hadis* (Ehl-i Hadis) adı verilmiş olan şahsiyetlerdir.¹⁴²

Burada Kelâmî bir konu olmasına rağmen, konumuzla yakın ilgisi olması dolaysıyla sıkça kullanılan "*Selef ve Selefîyye*" tabirleri üzerinde durmak istiyoruz - "İslâm ümmeti içerisinde ilk üç asırda yaşayan nesle muhaddisler, müfessirler ve fukahâ, *selef* veya *mütekaddimîn* der. Kelamcılar, bu devri İmam Gazâlî'ye yani beşinci asra kadar uzatırlar."¹⁴³

Selefîyye'ye gelince, *Ehl-i Sünnet-i Hâssa* da denen *Selefîyye*, "sahâbe ve tâbiûn mezhebinde bulunan fukahâ ve muhaddisünun yolu" şeklinde tarif olunmaktadır.¹⁴⁴ Hicrî III.yüzyıl başlarında teşekkül eden bu zümrenin yolunun, Kur'an ve Sünnet yolu olduğu ifade edilmektedir. Buna göre bunlar, Kur'an ve Sünnet'te belirtilen esaslara, akıl ve re'y'e müracaat etmeksizin ve te'vile baş vurmaksızın olduğu gibi inanmaktadırlar. Allah'ın sıfatları ve sâir itikâdî konularda tafsilata girişmeyip inceden inceye fikir yürütmemektedirler. Nassları aynen kabul ederek müteşâbihleri ve zor meseleleri çözmek için aklın hakemliğine veya te'vile yanaşmamaktadırlar Allah'ın arşı, eli, gelmesi ve benzeri ayetlerin anlamı hakkında fikir yürütmemek gerekir, demektedirler.¹⁴⁵

Bir de *Ehl-i Sünnet-i âmme* de denilen *Halefîyye* vardır ki, *Selefîyye*'nin aksine, müteşâbihler üzerinde düşünmenin, anlamaya çalışmanın ve onları muhkem ayetler ışığında tefsir etmenin, bizzat Kur'an-ı Kerimin mantığına uygun olduğunu ve taklitten kurtularak delilleriyle inanmanın dinin emri bulunduğunu kabul eden-

lerin mezhebidir. Bunlara göre dinin mes'elelerinin anlaşılıp anlatılabilmesi için, akli kullanmak ve onun nimetlerinden istifade etmek şarttır. Mâmâfih bu hususta akıl, yegâne dayanak değil, naklin anlaşılması için zarûrî bir hakemdir.¹⁴⁶ İzmirli İsmâil Hakkı, Ehl-i Sünneti üç kısma ayırır. Bunlar Selefîyye, Mâturîdiyye ve Eş'ariyye'dir.¹⁴⁷

Bu genel bilgilerin ışığında Sünnet'e ittibâ konusundaki sahâbe arasındaki anlayış farklılıklarını -teşebbüh ve teessî anlayışlarını- "hicrî I. Asrın sonunda ortaya çıkmaya başlayan ve IV. Asırda teşekkülünü tamamlayan"¹⁴⁸ *Ehl-i Sünnet* içindeki yerini arar isek, genel hatlarıyla da olsa, teşebbüh anlayışının *Selefîyye* içinde; teessî anlayışının da *Mâturîdiyye ve Eş'ariyye* içinde devam etmekte olduğunu görürüz. Benzer örnekler, fıkıh mezheplerinde ve tasavvuf ekollerinde de bulunmaktadır. Gerek Kelâmî gerekse Fikhî mezheplerin teşekkül edip, kendi görüş ve ilkeleri doğrultusunda müessesleşmelerini tamamladıktan sonra, aynı anlayış uzunca bir süre devam etmiştir.

Konuya günümüz açısından yaklaşıldığında son dönemde, özellikle müsteşriklerin de konuya ilgi duymasıyla, Hadis/Sünnet verilerini anlama ve yorumlama üzerine yapılan çalışmalar daha da hız kazanmıştır. Osmanlı'nın çöküşü ile İslâm dünyasının dağılma ve gâlip devletlerin sömürgesi altına girme süreciyle başlayan bu tür çalışmalar, ilk örneklerini Pakistan Hindistan Hint-alt kıtasında vermiş, günümüzde hemen hemen bütün İslâm dünyasında gündemdeki yerini korumaya devam etmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sünnet'in anlaşılması ve anlaşıldığı gibi hayata intikal etmesi yani ittibâ edilmesi konusuna, Saadet asrından itibaren kuşbakışı bir nazarla baktığımızda görülen şudur: Akıl ve idrak ile sevgi ve duygusallık, insanın hayatını anlamlandırmasına dâima hakim olmuş iki haslettir. Her ikisi de Allah'ın insanoğluna bahsettiği güzelliştir. Ancak, bunlar dengeli olarak kullanıldığı sürece arzu edilen güzelliklere ulaşılmaktadır. Eğer denge bozulur, bu iki hasletin her birinde ifrat ve tefrite gidilir ise, hakikatten derece derece sapmalar, hatta inkara kadar varan tehlikeli durumlar söz konusu olabilmektedir. Yukarıda örneklerini gördüğümüz gibi, aynı doğrunun bir ucunda Ehl-i Hadis diğer ucunda ise, aşırılığın getirdiği Hâşevîyye, Müşebbihe, Mücessime ve benzer fırkalar: Yine bir uçta Ehl-i Re'y, diğer uçta ise te'vil ve yorumda

140. Kılıçer, M. Esat., *DİA*, X, 524

141. Yavuz, Yusu Şevki., *DİA*, X, 529, "Ehl-i Sünnet" mad.

142. Kirbaşoğlu, M. Hayri., "Ehlu's-Sünne" Kavramı Üzerine Yeni Bazı Mülâhazalar. *İslâmî Araştırmalar*, Temmuz 1986, sayı, I, s. 71-79

143. Canan, İbrahim., *Kütüb-i Sütte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Ankara, 1988, I, 308

144. Fıglalı, E. Rûhi., *Çağımızda İtikâdî İslam Mezhepleri*, ikinci baskı, Ankara, 1983, s. 51; krş. İzmirli İsmâil Hakkı, *Yeni İlmî Kelâm*, (neşreden: Sabri Hizmetli) Ankara, 1981, s. 61

145. Fıglalı, E. Rûhi., *A.g.e.*, 52

146. Fıglalı, E. Rûhi., *A.g.e.*, 55-56

147. İzmirli İsmâil Hakkı, *A.g.e.*, göst. Yer.

148. Fıglalı, E. Rûhi., *A.g.e.*, 529

aşırılığın getirdiği Mu'tezile ve benzer fırkalar. Ehl-i Sünnet ulemâsı, içinde bulunduğu sosyal ve kültürel şartları değerlendirerek bu dengeyi kurmuş, Hadislerin/Sünnet'in doğru anlaşılması ve hayata intikal ettirilmesi için gerekli gayretleri göstermişlerdir. Ne var ki ilmi duraklamanın meydana getirdiği olumsuz sonuçlar, müslümanların önüne pek çok problemi de beraberinde getirmiştir.

Sünnet denince bugün, müslümanların aklına genellikle ilk defa Peygamberimizin kıyâfet, âdab ve ibâdetlerdeki müstehaplarla ilgili uygulamaları gelmektedir. Rasûlullah'ın yüksek ahlâkına dâir meziyetlerinin veya iktisâdî, hukûkî, siyâsî uygulamalarının ilk akla gelen Sünnet'ler arasında, hatta Sünnet'ler arasında sayıldığına pek rastlanmıyor. Bu, üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. Müslümanlara verilen hatalı, noksan ve bütünlükten uzak Sünnet imajı, onları şekilci ve davranış kalıpları taklitten ibâret bir Sünnet anlayışına götürmüştür¹⁴⁹.

Bunun için Sünnet konusu, ferdi yönü olsun toplumsal yönü olsun bütün boyutlarıyla birlikte ciddi bir şekilde ele alınarak anlaşılmaya çalışılmalıdır. Sünnet'in anlaşılmasında ve yorumunda ifrat ve tefrite düşmeden değerlendirilmelidir. Sünnet'in ne sadece lafzıyla ve zâhirî şekliyle ilgilenecek, zaman ve mekan faktörünü gözardı edip onu dondurmamak, ne de lafzı ve şekli tamamen ihmal ederek Sünnet'in özünü ve ruhunu kavrayacağım diye zorlama te'villere gidilmelidir. Sünnet gerçek mânâsıyla kavranarak, onunla gerçekleştirilmek istenen maksadı, bu gün en iyi nasıl gerçekleştirilir sorusuna cevap aranmalıdır. Sünnet'in her hükmünün arka planı iyi tesbit edilip, yapılacak değerlendirmelerde göz önünde bulundurulmalıdır. Kur'an Sünnet'e göre mi anlaşılmalıdır yoksa Sünnet Kur'an'a göre mi anlaşılmalıdır? şeklindeki tartışmaları aşarak Kur'an ve Sünnet bütünlüğünü kavrayıp, bu bütünlük içinde karşılaşılan problemler çözüme kavuşturulmalıdır.

149. Polat, Selahattin., *Hadis Araştırmaları*, İstanbul, 1997, s.258